

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Et overvejende jeg

om moderne identiteter

Andersen, Johannes

Publication date:
2009

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Andersen, J. (2009). *Et overvejende jeg: om moderne identiteter*. Centre for Comparative Welfare Studies, Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

**Et overvejende jeg
Om moderne identiteter**

**Johannes Andersen
ISSN: 1396:3503
ISBN: 87 92174 65 5
2009:1**

*Et overvejende jeg
Om moderne identiteter*

Johannes Andersen

© Copyright ved forfatteren

*Arbejdspapir fra Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning
Aalborg Universitet
Fibigerstræde 1
DK-9220 Aalborg*

*ISSN: 1396:3503
ISBN: 87 92174 65 5
2009:1
Aalborg januar 2009
Print: UNI.Print*

Et overvejende jeg

Om moderne identiteter

Januar 2009

Aalborg Universitet

Johannes Andersen

INDHOLD

DANNELSE, KOMMUNIKATION OG OPKOBLINGER.....	7
I BEGYNDELSEN VAR BILLEDET.....	13
AKTIVE UNGE MELLEM NETVÆRK OG SIG SELV	21
FLADSKÆRMEN – DIT BILLEDE I HVERDAGEN	27
HVERDAGEN SOM FESTIVAL.....	37
MIDDELKLASSENS SELVOPTAGETHED	47
TEKSTERNE.....	63

DANNELSE, KOMMUNIKATION OG OPKOBLINGER

Fra 'overjeg' til 'det overvejende jeg'

Når Ane lige ordner sin mobiltelefon midt i dansktimen, opfattes det ikke bare som forstyrrende og som en mulig overspringshandling. Det opfattes også af mange som uhøfligt. Som noget man bare ikke kan tillade sig at gøre. Man skal nemlig følge med, så man kan lære tingene ordentligt. Derfor kan det sagtens give anledning til hidsige reaktioner fra både lærere og forældre. Men ikke fra de andre elever i klassen. De ved instinktivt godt, hvad der er på spil. De ved nemlig, at hvis ikke man er *på*, så er man *ude*.

Fællesskaber og dannelsesidealer

Når elverne ikke har problemer med at acceptere, at alle har ret til lige at ordne mobilen, uanset hvor de befinder sig, så skyldes det, at de i stor udstrækning har overtaget tidens nye dannelsesideal. Et ideal der sætter evnen til at kommunikere i centrum.

Dannelsesidealer er forestillinger om, hvordan man skal opføre sig i forhold til andre, hvis man skal være en god medborger. De afspejler grundlæggende dynamikken i de sociale fællesskaber i samfundet. Og da der hele tiden sker forandringer i denne basale dynamik, sker der også ændringer i dannelsesidealene.

Men det sker ofte ubevidst og gennem længere tid. Derfor bliver man også først klar over, at noget er forandret, når man oplever konfrontationer mellem forskellige holdninger og aktiviteter. I det ovennævnte eksempel mellem lærernes og forældrenes ideal om, at dannelse handler om

tilstedeværelse i klassen i forbindelse med indlæring af ord og argumenter, og elevernes ideal om, at hvis ikke man svarer på en SMS ret hurtigt, er man ikke en del af gruppen.

Det traditionelle fællesskab (1890'erne – 1960'erne) var baseret på forpligtelser. I dette samfund var det vigtigt at leve op til omgivelsernes traditioner og forventninger. Som individ havde man ikke ret mange valg. Man skulle lære at indordne sig under autoriteternes fortolkning af det rette og det bedste. Derfor var dannelsesidealet også, at man respekterede autoriteter, og at man forsøgte efter bedste evne at leve op til omgivelsernes moralske fordringer om den rette levevis. I alle livets anliggender.

Med ungdomsoprøret som symbolsk dynamo, blev der efter 1960'erne lagt større og større afstand disse dannelsesidealer. I kraft af bedre uddannelse, flere muligheder og større mobilitet ønskede flere og flere at bestemme over egen tilværelse. De ville ikke bare lade sig diktere af omgivelserne, men vælge selv. Hvad enten det var uddannelse, udseende eller måden at leve på. Der sker altså en grundlæggende forskydning fra fællesskaber baseret på forpligtelser til fællesskaber baseret på valg. Man ville selv bestemme, hvem man ville danne fællesskaber med. Man ville selv bestemme, hvem man ville være solidarisk med, og man ville selv bestemme over egen personlige udvikling. I dette perspektiv ændrer dannelsesidealet sig også.

I det moderne samfund opfattes det selvstændige individ som et dannet individ. Det vil sige, at man opfører sig ordentligt, når man ved hjælp af de rette ord og argumenter er i stand til at argumentere for egne valg, hvad enten det gælder ens personlige udvikling eller det gælder synet på samfundet. Man er et selvstændigt individ, og dermed et dannet menneske, når man er i stand til at begrunde, hvordan man har tilrettelagt sit uddannelsesforløb og sin karrierestrategi. Personlige valg og selvstændige argumenter er altså kernen i dette moderne dannelsesideal.

Kommunikation som dannelsesideal

I det senmoderne samfund (1980'erne -) kommer disse idealer imidlertid til kort. I et samfund med uanede muligheder, og hvor man hele tiden konfronteres med flere og flere valg, finder man langsomt men sikkert ud af, at argumenter jo ikke er andet end sociale konstruktioner, der holder i en given periode. Så er

det nødvendigt med nye valg og tilhørende argumenter. Og efterhånden kan man logisk nok nøjes med at argumentere ved bare at sige: *fordi*.....

I det senmoderne samfund skal man altså vælge. Man skal ikke begrunde valgene, men vise evne til hele tiden at træffe nye valg. Det hedder omstillingsevne, og det er et centralt element i det nye dannelsesideal, der åbner sig. Det sker imidlertid i en kontekst, hvor mere og mere formidles af især moderne elektroniske medier. Derfor bliver det også lettere og lettere at fortælle omgivelserne, at man er dynamisk, omstillingsparat og i gang med nye valg.

Resultatet er, at fællesskaberne mere og mere bliver til et spørgsmål om opkobling i forhold til kommunikative netværk. Er man på, er man en del af fællesskabet. Er man ikke på, er man ude. Derfor skal man hele tiden være på i så mange sammenhænge som muligt. Og her kan man sende SMS'er, e-mails, blokke, tjatte, osv.

Pointen er, at i takt med at det moderne individ skal træffe flere og flere valg, fordi mere og mere gøres tilgængeligt, skal man beskæftige sig med selve væren i nuet. Der er ikke nogen ydre mål der skal opfyldes. Kun egne personlige mål er interessante. Man er altså optaget af væren, og derfor af at meddele sig til andre. Man skal hele tiden fortælle andre, hvad det nu er, man har gang i. Eksempelvis når man står til en koncert et sted. Så skal man lige ringe til andre for at sige, at nu sker det. Nu hører man netop denne sang. Derfor bliver omstillingsevne og kommunikation det centrale indhold i det senmoderne dannelsesideal. Derfor skal man selvfølgelig også hele tiden have mobilen tændt.

Fra 'overjeg' til 'overvejende jeg'

Forandringen i de samfundsmæssige fællesskabers grundlæggende dynamik får også konsekvenser for den moderne identitet. Dengang fællesskaber var baseret på forpligtelser, spillede moral en meget central rolle. Det betød, at individets adfærd i stor udstrækning var baseret på et stærkt 'overjeg'. Man følte altid, at man havde faderens eller andre autoriteters øjne i nakken, når man bevægede sig rundt i de relativt stabile samfund. Disse øjne i nakken blev gennem socialiseringen etableret som et stærkt, regulerende overjeg, der moralsk vidste, hvad der var godt og vigtigt. Derfor forsøgte man også hele tiden ved hjælp af et stærkt overjeg, at finde den rette vej.

Sådan et stærkt 'overjeg' havde mange kvaliteter. Med den rette opdragelse vidste man altid, hvordan man skulle opføre sig. Man kunne læne sig op af den almene dannelse, og så vidste man, hvad man skulle sige og gøre i enhver situation. Men det var ikke uden problemer. Et alt for stærkt 'overjeg' kunne være ensbetydende med, at man helt gik i stå, af frygt for at udfordre givne autoriteter. Så blev man indelukket og helt usynlig.

Med opgøret med det traditionelle dannelsesideal efter 1960'erne blev der også taget skridt i retning af et opgør med det stærke 'overjeg'. En proces der for alvor har fået konsekvenser siden 1980'erne, hvor individualiseringen har sat sig igennem som en almen samfundsmæssig tendens. Det moderne individ dyrker de uanede muligheder, det grænseløse, forandringer og den personlige nydelse. Her skal man ikke orientere sig i forhold til omgivelserne, men føle efter hos sig selv, om man nu har fat i noget, der rykker.

Det er her man kan lokalisere en grundlæggende ny struktur i identitetsdannelsen, nemlig en struktur der vægter 'det overvejende jeg'. En identitetsstruktur, der kan beskrives som en radar på skulderen, der hele tiden afsøger og fortæller, hvad der er gang i, og hvad der er af nye muligheder. Sådanne individer er stærkt optaget af det omgivende samfund, men først og fremmest som potentielle muligheder. Man er ikke optaget af eksempelvis politik, men af nye tendenser.

Det sætter sig også igennem samfundsmæssigt. Hvor man tidligere i uddannelsessammenhænge skulle lære ordentlig opførsel og almene dannelse, skal man i det senmoderne samfund udvikle kompetencer. Ellers er man jo ikke i stand til at udnytte de mange muligheder optimalt. Derfor er 'det overvejende jeg' hele tiden fokuseret på nye kompetencestrategier, coaching, og hvad man ellers kan få af gode tilbud til den personlige udvikling. Men da der ikke er overordnede mål, så skal tingene kommunikeres videre. Ellers er der ikke rigtigt noget ved det. Man skal derfor hele tiden fortælle andre, hvad man har gang i. Derfor er 'det overvejende jeg' også en kommunikationsstrategi. Men orienterer sig hele tiden i forhold til mulige scener i det omgivende samfund, med henblik på at udvælge de mest optimale scener til ens egen selvfremstilling.

Denne personlighedsstruktur er ensbetydende med stort engagement i det omgivende samfund og i dets mange netværk af dynamiske fællesskaber.

Men det er først og fremmest som afkodning af nye muligheder og udvælgelse af passende scener til egen promovning. Svagheden er, at man kan blive blokeret af de mange valg. Man kan gå i stå, eller blive hængende ved nogle af valgene, fordi man ikke tror på, at man har noget ordentligt at føre sig frem med. Derfor udvikler man meget let selvhad og selvkritik, eksempelvis i forhold til en alt for stor mave. Og begynder eksempelvis at lave strategier for at straffe sig selv. Eller bliver hængende ved fjernsynsskærmenes terapeutiske underholdningsprogrammer.

Pædagogisk opbrud

Selvfølgelig skal Ane ikke have lov til at forstyrre undervisningen med kommunikative aktiviteter, selv om de er vigtige for hendes opkobling i forhold til givne netværk. Hun skal fastholdes i et pædagogisk forløb, og så kan hun ordne det kommunikative bagefter. Men det er ret vigtigt at finde nye pædagogiske perspektiver, hvis man skal kunne matche moderne identiteter.

Hvilket perspektiv der vil være optimalt, med henblik på at styrke den enkeltes evne til at kunne begå sig i et alt for omskifteligt og dynamisk samfund, kan være vanskeligt at afgøre i dag. Derfor har der også været et opbrud i pædagogikken i gang på en lang række fronter. Et opbrud der afspejler, at man måske er på hælene lige nu.

I det etablerede politiske univers satses der på 'kanontænkningen'. Som i princippet er et forsøg på at vende tilbage til den styrke, man tidligere fandt i den almene dannelse. Men man kan ikke i dag overtage forestillinger om en almen dannelse. Derfor bliver der tale om gode råd og vejledninger, som man så håber, man vil følge ude i uddannelsesinstitutionerne. Derfor bliver disse anbefalinger også hjulpet på vej af test og kontrolmekanismer. Så ved man, at det bliver til noget.

Blandt pædagoger og lærere har man traditionel udviklet en stærk tro på principper om ansvar for egen læring. Helt i overensstemmelse med vægtningen af individet og de personlige valg. Men denne form for pædagogik var dynamisk, dengang man gjorde op med de traditionelle samfunds omklamring af individer. I dag er denne vægtning af ord og argumenter ikke optimal i forhold til et samfund, hvor man skal koble sig op, for at være med.

Derfor skal man lige nu søge nye veje. Man skal acceptere de nye

principper for fællesskaber, og man skal fokusere på deres styrker og svagheder. Styrkerne skal udnyttes til at forfølge *fordybelsesstrategier* på områder, man ganske simpelt ikke kendte til. Lærere og pædagoger skal være rejsefører i det ukendte. Med en insisteren på fordybelsens nødvendighed. Ikke hver gang, men i hvert fald jævnligt. Svaghederne skal modarbejdes gennem en opdyrkelse af *forpligtelser*. Ikke som en autoritær strategi men som en strategi for *social anerkendelse*. Man skal altså lære, at det ikke bare er gennem væren og kommunikation, man kan være noget for andre. Evnen til at kunne give eksempelvis førstehjælp er bestemt også vigtig. Her skal man altså vægte begrænsningernes realitet i en idealistisk verden, der er alt for optaget af muligheder. Ane skal kunne bruge mobilen, men først når der er tid til det.

I BEGYNDELSEN VAR BILLEDET.....

I begyndelsen var ordet. Sådan starter Biblen, og denne lærersætning har i mange år udgjort et fundament for en forståelse af samfundet, baseret på moralske forestillinger. Ordet modtager man gennem øret, og herfra bearbejder man et givet budskab ved hjælp af begreber og forestillinger, hvilket netop er moralens fundament. Men viser ikke billeder af sin gud. Det guddommelige er noget man tror på, og så forstår man samfundet og sig selv med dette udgangspunkt.

Selv om der stadig er mange lande hvor moralen er det centrale fundament for forståelsen af sig selv og det omgivende samfund, så holder denne tilgang til virkeligheden ikke længere i samfund, præget af individualisme og moderne medier. Her ville man i dag starte en beskrivelse af samfundet, livet og tilværelsen på denne måde: *I begyndelsen var billedet.*

Kommunikation og identitet

Forskydningen fra ord til billede vedrører i første omgang ændringer i den samfundsmæssige kommunikation. Kort fortalt drejer den sig om en forskydning fra *fortællingen*, hvad enten den er formidlet gennem den mundtlige eller den skriftlige beretning, til *syndstrykket*, formidlet gennem billedmedier eller de syndstryk man får, når man kikker hinanden an.

Kommunikation formidles via medier, og når det drejer sig om fortællingen kan medierne være den mundtlige beretning, avisen, bogen og radioen, hvorimod syndstryk især formidles af fjernsynet, computeren og kroppen og tøjet. Der tales ofte om, at denne udvikling er ensbetydende med en forskydning fra indhold til form og fra det indre til det ydre. Ikke mindst i kommunikationen.

Der er imidlertid mere på spil, det påvirker naturligvis også udviklingen af den moderne identitet. Det skal der ses nærmere på i det følgende.

I princippet kan der sagtes etableres sammenhænge mellem form og indhold. Mellem det indre og det ydre. Og det sker også i praksis i en lang række sammenhænge. De bibelske forestillinger følges således ofte til dørs af markante symboler, eksempelvis Kristus på korset. Omvendt er det smarte tøj ikke bare noget overfladisk. Det er båret af en bestemt person, der netop har valgt et givet udtryk som sit eget. Der kan altså i praksis lokaliseres mangfoldige bånd mellem ord og billeder. Mellem det indre og det ydre.

Denne pointe må imidlertid ikke dække over, at der i stigende grad er sket en fokusering på billedsiden, på former og på det, der vedrører overfladen, ikke mindst som en følge af en stadig større udbredelse af medier, der formidler former og billeder.

Fjernsynet er således et af de mest centrale medier i dag, og dets succes skyldes ikke mindst dets evne til at formidle 'levende' billeder. Når folk generelt tillægger fjernsynet stor autoritet, troværdighed og betydning, så skyldes det ikke mindst dets evne til at gengive billeder fra vigtige begivenheder. Billedet giver nemlig i langt større udstrækning end ord en fornemmelse af, at man er tæt på noget. Og her kan der sættes trumf på, når der formidles *live*. Så er man så tæt på virkeligheden, som man næsten kan komme.

Når denne udbredelse af billeder, form og stil griber om sig, så skyldes det imidlertid ikke bare, at de teknologiske medier gør det lettere og lettere at se billeder. Selv om det hjælper. Det skyldes også, at det moderne individ i stigende udstrækning orienterer sig og forstår sig selv og samspillet med det øvrige samfund ved hjælp af billeder, form og stil. Den stigende fokusering på billeder er med andre ord også funderet i fundamentale forandringer i det moderne individs identitet. Her er tesen, at forskydningen fra ord til billeder i det moderne samfund modsvares er en forskydning fra en identitet baseret på et *stærkt overjeg* til en identitet baseret på et *aktivt overvejende jeg*.

Om at bukke og neje – og det stærke overjeg

I et samfund domineret af ord og moralske lærersætninger og normer, er det vigtigt at man lærer *at opfører sig ordentligt*. Tilværelsens daglige

omdrejningspunkt er omgivelsernes traditioner og forventninger, som man helst ikke skal skuffe eller modarbejde. Hvad enten det er naboernes udsigt eller faderens vilje. Derfor er lærersætninger om, hvordan man skal *opføre sig*, vigtige. Det er det stabile fællesskab der tæller, og det handler om at lære at opfører sig ordentligt i dette fællesskab. Det er også på den måde, man finder sin plads, og dermed finder sin egen identitet. Man finder ud af, hvad der er vigtigt, hvor man høre til og hvad man selv har af placering i dette fællesskab. Og man finder endelig ud af, hvad man gerne ville, hvis man kunne ændre på tingene. Man får kort sagt drømme.

Her lærer mænd eksempelvis at bukke for kvinden, når man byder op til dans. Og kvinden lærer at neje – mens man sidder ned. En kunstart der stort set er forsvundet. Det er den rigtige begyndelse på en dans – og måske på et kommende ægteskab, og dermed også en kommende familie og stabil fremtid.

Musikken begynder. Og her kommer noget afgørende, nemlig fatningen. Hvis manden mærker, at kvinden hviler på en god måde i hans arme, kan han mærke, at de to passer godt til hinanden. Hvis kvinden let lader sig føre rundt på dansegulvet, er der måske basis for en ringforlovelse. Og de to danser direkte ind i en ny familie og en solid plads i fællesskabet.

I et moralsk organiseret samfund er normer, moralske lærersætninger, forestillinger om en almen dannelse og 'gyldne' leveregler fundamentale. Det er netop på den måde, fællesskabet organiseres og reproduceres på. Det forudsætter at alle medborgere har det moralske tæt inde i sig. Det kræver en identitet baseret på et stærkt overjeg, der som en indre stemme hele tiden fortæller, hvordan man skal gøre i en given situation, for at opfører sig ordentligt. Verden, skæbnen og fællesskabet skal *internaliseres*.

I moralske organiserede samfund opfattes mennesket grundlæggende som fornuftigt. Det ved hvad det vil og hvad det skal. Ellers skal det nok få det lært! Derfor er det også upassende, hvis der af og til kommer noget på tværs. Eksempelvis drifterne. Hvad enten det er den utidige sult eller kønsdriften. Derfor gøres der i disse samfund meget for at indkapsle og skjule disse drifter. Ikke mindst seksualiteten holdes på afstand. Enten som noget man ikke snakker om, eller som noget man passende kan indkapsle i lægevidenskaben.

Også her er der brug for et stærkt overjeg. Som altså på den ene side skal sikre, at man opfører sig ordentligt, og på den anden at man holder det usigelige og andre drifter på afstand i hverdagen.

I sådanne samfund er der masser af grænser. Grænser man skal lære at leve med. Det er imidlertid ikke muligt for alle. Derfor ser man af og til mennesker, der eksempelvis lider af neuroser. Det er imidlertid også grænser, der kan gøres til genstand for politiske kampe, hvor man forsøger at overvinde nogle af dem. I moralsk organiserede samfund har man mange forskellige politiske mål og perspektiver. Hvor man langt fra er enige. Men de er altså lokaliseret i et moralsk fællesskab, hvor man ved, hvor man hører til, hvem man er og hvad man står for. I princippet.

Om at være kendt fra fjernsynet – og det aktive overvejende jeg

I et samfund domineret af billeder og synsindtryk, er det vigtigt, at man lærer *at kunne begå sig*. Tilværelsens omdrejningspunkt er de mangfoldige muligheder man hele tiden kan lokalisere, enten i de umiddelbare omgivelser, i medierne, i moden eller i andre kommunikationsbaserede relationer. Muligheder man er tvunget til at forholde sig til. Enten som tilvalg eller som fravalg. Man lærer at dele verden op i forskellige scener, og at det drejer sig om at erobre dem, man gerne vil markere sig på, for på den måde at træde i profil.

Ude i en mindre dansk provinsby er der foredrag på en helt almindelig tirsdag aften. Det er en forholdsvis dyr foredragsholder der kommer, så derfor ønsker man virkelig at få folk af huse. Arrangørerne laver masser af reklame for arrangement, ligesom der også kommer et stykke i avisen. En af de ting der nævnes i reklamerne er, at foredragsholderen '... er kendt fra TV'. Så behøver man næsten ikke at sige mere. Dannelse i det moderne samfund er blevet til et spørgsmål om at kunne markere sig og vise sig på banen. Som et billede, ikke mindst på TV.

Selvstændighed, selvrealisering og evnen til selvperformance er nogle af de centrale omdrejningspunkter i dette univers. De indgår i opdragelse, og de indgår i hverdagens selvforståelser. De er kort sagt en del af den moderne identitet. Her er det centrale, at man hele tiden har opmærksomhed i forhold til samfundet, for at afkode nye muligheder, og for at sammensætte en tilværelse gennem nye valg. Man er sine valg, man kommunikerer sine valg til omgivelserne gennem billeder og tegn, og man er hele tiden på vej. På vej til nye valg. Det moderne individ er kort sagt udstyret med et *aktivt overvejende jeg*, der hele tiden lokaliserer muligheder, som kan gøre stil genstand for nye

erobringer. Verden skal nemlig *eksproprieres*.

I samfund præget af billeder og stil, er mennesket altid på vej. Det er rundet af forestillinger om selvstændighed på de fleste områder. Og hvis man kommer til kort i en eller anden sammenhæng, så er der altid gode råd at hente. Den nødvendige viden er stort set tilgængelig døgnet rundt. Ikke mindst på nettet.

Når man besøger sin brugs eller sundhedsbutik, så kan man vælge mellem mangfoldige produkter, der enten afhjælper skøre knogler, rynket hud, manglende hukommelse, smerter i leddene, manglende energi, fedme, osv. Man kan vælge sit eget problem eller sygdom, og så er det ellers bare om at komme op på hesten, og indtage nogle af de kurerende produkter, så man igen kan være aktiv på hverdagens scener.

I det moderne samfund er man placeret midt i en principiel grænseløshed. Man kan hele tiden gå videre. Man kan pille ved kønnet: I dag er jeg mand, i morgen kvinde. I dag er jeg hetero, og i morgen er jeg homo. Man kan ændre den synlige alder. Man kan få børn som 60-årige. Man kan købe moderne rock som 70-årige, og man kan tage på Roskilde Festival som 80-årig. Selv om det nok bliver lidt hårdt at sove på jorden.

Drifterne er heller ikke noget problem, men en udfordring og en mulighed for noget overskridende eller selvudviklende. Faktisk er seksualiteten ikke længere lukket inde i lægevidenskaben, men smækkes direkte ind i synet hos folk, der bevæger sig rundt i det offentlige rum, eller surfer på internettet. Anal-sex og forlængede penisser er blevet det hyppige og lokkende tilbud i e-mailen.

Det moderne individ er dømt til nydelse uden grænser. I hvert fald i princippet. For selvfølgelig er der forskel på folk, og det er ikke alle der kan køre i Audi eller Mercedes. Men sådanne begrænsninger får ikke ret mange til at kræve lighed og politiske initiativer om omfordeling. Man dyrker i stedet drømmen om den store gevinst (Lotto), og kræver i det små, at der kommer endnu flere skattelettelser, så man selv kan komme videre. Man er blevet et apolitisk individ, der gennem synlig kommunikation af selvstændighed viser, at man er på vej videre. Et individ der hele tiden er under forandring. Her er det værste, hvis man pludselig går i stå.

Det flygtige som personlighed

Hvor personer med et stærkt overjeg var tvunget at opleve grænser og begrænsninger, og derfor var i stand til at drømme om noget andet og bedre, er moderne individer, udstyret med et aktivt overvejende jeg, tvunget til principiel grænseløshed. Her skal man nyde. Man skal videre til næste punkt. Med det resultat, at man ikke længere er i stand til at drømme om noget mere. For man har det allerede. I hvert fald i princippet. Her er problemet på den ene side, om nydelsen nu også var forbundet med en positiv oplevelse, og på den anden side, om man nu også har fået øje på alle mulighederne og nået det meste.

Fortidens individ var politisk og havde drømme om noget mere. Nutidens individ er apolitisk. Her er ingen drømme. Kun forsøg på at komme videre. En mulig konsekvens er på den ene side en manglende fornemmelse af fællesskab. Af det omgivende samfund og dets relationer. En pointe der er blevet fremhævet mere og mere i løbet af de seneste 20-30 år. Men være er det, at resultatet også kan være en manglende fornemmelse for sig selv. Når man ikke hører til, og når man hele tiden skal videre, så risikerer man at mangle en fornemmelse af, hvem man selv er.

Hvor man tidligere risikerede neurosen, som en konsekvens af alt for stærke grænser, risikerer man i dag en samfundsmæssig rastløshed. Den kan medicineres bort, eksempelvis gennem smertestillende medicin og lykkepiller. Den kan også fortrænges gennem endnu mere nydelse. Og der er mange der jævnligt oplever, hvor sjovt det er at gå på *powershopping*. Eller i værste fald konfronteres med smerte. En smerte man påfører sig selv i form af nåle, kniv, glasskår eller hvad det nu kan være. Det første finder man hos moderne individer over de 30, mens det sidste er noget man især finder hos de unge.

Men det er altså en meget vigtig pointe. Det moralsk forankrede individ var optaget af *emancipation*, dvs. af frigørelse. Der var nogle grænser, man lige ville pille lidt ved, og så ville samfundet blive både bedre og mere retfærdigt. Det moderne individ er optaget af *empowerment*, dvs. mægtiggørelse og udviklingen af personlige kompetencer, med henblik på at gøre det enkelte individ bedre. Man er gået fra kampen for *det* gode liv til *mit* gode liv. Det moderne individ har masser af evner og kapaciteter. Men det har bare ingen mål. Det er velorienteret og udstyret med kompetencer, der gør det muligt at begå sig. Men det har bare ingen retning. Selve bevægelsen videre er målet. Det moderne individ har med andre ord det *flygtige* som en del af dets

grundlæggende kendetegn. Det moderne individ kan kommunikere og afkode tegn og betydninger. Det kan sammensætte tegn til nye kommunikationsstrømme. Og det kan gøre noget, man ikke troede var muligt. Og når det endelig finder sig selv, så finder det et individ, der er på vej videre frem på de mange scener.

Det overfladiske

Når man taler om tegn, billeder og interaktiv kommunikation, bevæger man sig hurtigt ind i spørgsmålet om *det overfladiske*. Forstået som noget flygtigt og som noget uden substans. Med den pointe, at med de mange billeder, tegn og udtryk præges den moderne tilværelse af noget overfladisk. Underforstået at man engang var dybe og seriøse, mens man i dag bare er flygtige og overfladiske. Men spørgsmålet er, om det nu også er den rigtige måde at nærme sig problemstillingen.

Det er ikke primært billeder, tegn og elektronisk kommunikation, der gør tingene overfladiske. Mode kan strengt taget være mindst lige så substantiel, kreativ og opfindsom som tidligere tiders dyrkelse af religion, klassetilhørsforhold og borgerlig moral. Musik kan være lige så kreativ og dybsindig som en fresko i en kirke. Og ungdomskulturelle udtryk kan være lige så betydningsbærende som præsters farvestrålende kjortler.

Når man alligevel hurtigt kan få et indtryk af noget flygtigt og overfladisk, så hænger det først og fremmest sammen med den moderne identitet og dens placering i det moderne samfund. Det vil sige med udviklingen af det overvejende jeg. Med et individ, der ofte har vanskeligt ved at finde ud af, hvor det hører til og hvad det vil med sin tilværelse.

For det moralsk forankrede individ var stabilitet og grænser det, der var givet, og det kunne motivere til grænseoverskridende handlinger. For det moderne individ, der dyrker selvstændighed og nye valg, og som hele tiden er på vej frem, er det forandringen og processen der er givet. Det moderne individ er tvunget til at træffe endnu flere valg. Ikke fordi det er klogere eller mere indsigtsfulde end fortidens individer. Men fordi det skal. Og det er i dette perspektiv, man skal forstå, at noget kan forekomme lidt vel overfladisk. Der er nemlig ikke noget, der er givet. Bortset fra processen. Hvis konsekvens i værste fald er individer, der ikke kender de fællesskaber, de er en del af, og som samtidig har mistet fornemmelsen for sig selv.

Selvrealisering som udfordring

Når der skal sættes ord på processen, så omtales den ofte som selvudvikling og selvrealisering. Det er her, potentialerne til et bedre samfund skal lokaliseres. Hvor man i de moralsk funderede samfund formulerede perspektiver, der gik ud på, at man fik et bedre samfund, når en bestemt moralsk tankegang kunne udfoldes optimalt, så er det den individuelle forskellighed, der er det positive perspektiv i det moderne samfund: Jo større forskellighed, jo større kreativitet og jo mere udvikling.

Det første kunne nemt føre til totalitære forestillinger og autoritære samfund, mens det sidste risikerer at løbe direkte ind i værdinihilismen, hvor alt er lige godt. Eller ind i populismens fundamentalisme, forstået som en magelig jagt efter det umiddelbare som sidste ord i en given sag.

Selvrealiseringen er således ikke en entydig proces. Hvis den forstås som et spørgsmål om, at man hele tiden psykologiserer omkring sig selv, mister den reelt sin begrundelse. Så bliver den netop til en overfladisk jagt efter mere selvoptagethed. Hvor man legitimt får lov til at snakke løs om sig selv. Noget man eksempelvis ikke mindst kender fra moderne pop-stjerner, der i det ene interview efter det andet plaprer løs om sig selv. Det har imidlertid intet med selvrealisering at gøre. Det er først og fremmest selvoptagethed.

Hvis selvrealisering opfattes som et spørgsmål om, at man først og fremmest skal udvikle personlige kompetencer, ender det i et kortsigtet kompetence- og empowerment-perspektiv, hvor det er positivt, hvis man eksempelvis kan tænde og bruge en computer, sende en SMS eller noget lignende. Denne tankegang dominerer i stor udstrækning det moderne uddannelsessystem. Og den kan godt opfattes som selvrealisering, men det er først og fremmest på den egoistiske måde. Dyrkelsen af den principielle grænseløshed står meget centralt her.

Selvrealisering kan imidlertid også opfattes som processer, forankret i sociale kampe. Hvor selvrealisering opfattes som realisering af talenter og evner for at hjælpe andre og indgå i fællesskaber og i projekter sammen med andre. Her skal man ikke dyrke den principielle grænseløshed, men se på processer, hvor man styrker forskellighed i fællesskaber. Eksempelvis i uddannelsessystemet. Her skal man gøre meget for at indarbejde de mange forskellige evner, i stedet for at målrette systemet for de få og mest optimale. Det forudsætter imidlertid en fundamental vilje til fællesskab.

AKTIVE UNGE MELLEM NETVÆRK OG SIG SELV

Den klassiske forklaring

Generelt tales der meget om unges *individualisme*. Den er blevet en nøgle til forståelse af og forklaring på mange unges adfærd og holdninger. Når unge fylder meget i gadebilledet, er det på grund af at de personligt skal vise sig frem. Når unge bruger massivt mange penge på forbrug og tøj, er det fordi de hele tiden skal markere sig på en given scene. Når de unge ikke vil være medlem af en fagforening, skyldes det at ordet og begrebet solidaritet er for fjernt fra deres dagligdag. Når de unge ikke er særligt aktive i politiske sammenhænge, skyldes det at de er selvoptagne. Og når de unge ikke scorer særligt højt på de grundlæggende demokratiske normer, er det på grund af deres grundlæggende individualisme. Og der er uden tvivl noget om snakken. Men det er ikke gjort med det.

Handlingsorienteret individualisme

Individualisme er i denne sammenhæng ét bærende element i den identitet, der er styrende for de unges adfærd i stort og småt. Ligesom den også er et grundlæggende element i deres holdninger og perspektiver på tilværelsen.

Når man lægger så stor vægt på individualismen, skyldes det ikke mindst det analytiske perspektiv. Man ser det på den måde, at man er kommet fra en tid med identiteter, bygget op omkring forskellige kollektive forestillinger, til en tid præget af individualisme. Man ser med andre ord en bestemt udviklingslogik, og dermed får man også ofte øje på en forfaldshistorie, eller på nogle ting der skal undskyldes eller gives en ekstra forklaring. Analytisk set har dette perspektiv været produktivt længe, men det dækker også over noget i den

nye identitet.

Først og fremmest dækker det over en meget vigtig dimension i denne individualisme. Den er *handlingsorienteret*. Den bygger på, at man som individ hele tiden har nogle muligheder for at markere sig. For at gå ind og gøre et eller andet. For at gøre en forskel.

Unge identitet er med andre ord domineret af en *handlingsorienteret individualisme*. Man tager udgangspunkt i sig selv og egne valg, men man omsætter dem hele tiden til situationer, hvor der skal handles, og hvor der er andre til stede. Man har altså en identitet præget af en dobbelthed: Det individuelle valg og en interessehorisont der starter med sig selv, og en handlingsorienteret netværkslogik, der hele tiden går ud fra, at der er andre til stede, og at man sammen kan gøre noget.

Her er individ og fællesskab koblet sammen i ét perspektiv. Men for at det kan gå op i en højere enhed, er det vigtigt at forstå, at det ikke er fællesskab forstået på den klassiske måde, med forpligtelser og personlig underdanighed overfor ledere, autoriteter og store sandheder. Sådanne fællesskaber kan hverken rumme personlige valgmuligheder eller aktive og selvorganiserede individer der sammen med andre går deres egne veje. Der er tale om en netværkslogik, bygget op omkring forestillinger om at kunne handle.

Ny politisk logik

Den handlingsorienterede individualisme er den eneste sammenhæng, der for alvor kan forklare det meget spændende paradoks, at nutidens unge er de mest højreorienterede og mest venstreorienterede – samtidigt. De helt unge er den mest højreorienterede generation, når det drejer sig om fordelingspolitik. Og den mest venstreorienterede, når det drejer sig om værdipolitik.

Logikken bag er netop den handlingsorienterede individualisme. Når man spørger, om staten skal blande sig mere i erhvervslivet, siger de straks nej. Hvorfor skulle den dog det. Der skal gang i den. Spørg man om man skal betale mere i skat, siger man nej. Hvorfor skulle man dog det. Der skal jo gang i den, og når man står på en cafe er det netop for at kunne sætte gang i den. Spørg man om de sociale reformer er gået for vidt, siger man, at det ved man ikke lige. Men her er der et klart handlingsorienteret element på spil, der trækker de unge mod højre. Og det er noget, der ligger milevidt fra klassiske ideologiske

forestillinger.

Spørger man ind til de værdiorienterede elementer i dansk politik, gentager billedet sig. Skal der sendes flere penge til ulandene, siger de unge straks ja, og de vil selv gerne være med til at sende dem derned. Skal man gøre noget for miljøet er svaret det samme, og man vil også gerne selv være med til at gøre noget. Og sådan er det også i forhold til integration og indvandrere. Dem har man jo gået i klasse med, så det skal nok gå. Hvilket alt sammen trækker i den venstreorienterede retning. Ikke i ideologisk forstand, men med udgangspunkt i en bestemt identitet, domineret af en handlingsorienteret individualisme.

Den handlingsorienterede individualisme er med andre ord ensbetydende med en ny identitet, udfoldet mellem individuelle valg og interesser på den ene side og aktive netværk med mange involveret på den anden. Den afspejler, at identitetens konstituerende element grundlæggende er forandret.

Det passiviserende overjeg

I et samfund domineret af moralske lærersætninger og normer, er det vigtigt at man lærer *at opfører sig ordentligt*. Tilværelsens daglige omdrejningspunkt er omgivelsernes traditioner og forventninger, som man helst ikke skal skuffe eller modarbejde. Hvad enten det er naboernes udsigt eller faderens vilje. Derfor er lærersætninger om, hvordan man skal *opføre sig*, vigtige. Det er det stabile fællesskab der tæller, og det handler om at lære at opfører sig ordentligt i dette fællesskab. Det er også på den måde, man finder sin plads, og dermed finder sin egen identitet. Man finder ud af, hvad der er vigtigt, hvor man høre til og hvad man selv har af placering i dette fællesskab. Og man finder endelig ud af, hvad man gerne ville, hvis man kunne ændre på tingene. Man får kort sagt drømme.

I et moralsk organiseret samfund er normer, moralske lærersætninger, forestillinger om en almen dannelse og 'gyldne' leveregler fundamentale. Det er netop på den måde, fællesskabet organiseres og reproduceres på. Det forudsætter at alle medborgere har det moralske tæt inde i sig. Det kræver en identitet baseret på et stærkt *overjeg*, der som en indre stemme hele tiden fortæller, hvordan man skal gøre i en given situation, for at opfører sig ordentligt. Verden, skæbnen og fællesskabet skal *internaliseres*.

I moralsk organiserede samfund opfattes mennesket grundlæggende som fornuftigt. Det ved hvad det vil og hvad det skal. Ellers skal det nok få det lært! Derfor er det også upassende, hvis der af og til kommer noget på tværs. Eksempelvis drifterne. Hvad enten det er den utidige sult eller kønsdriften. Derfor gøres der i disse samfund meget for at indkapsle og skjule disse drifter. Ikke mindst seksualiteten holdes på afstand. Enten som noget man ikke snakker om, eller som noget man passende kan indkapsle i lægevidenskaben.

Også her er der brug for et stærkt overjeg. Som altså på den ene side skal sikre, at man opfører sig ordentligt, og på den anden at man holder det usigelige og andre drifter på afstand i hverdagen.

I sådanne samfund er der masser af grænser. Grænser man skal lære at leve med. Det er imidlertid ikke muligt for alle. Derfor ser man af og til mennesker, der eksempelvis lider af neuroser. Det er imidlertid også grænser, der kan gøres til genstand for politiske kampe, hvor man forsøger at overvinde nogle af dem. I moralsk organiserede samfund har man mange forskellige politiske mål og perspektiver. Hvor man langt fra er enige. Men de er altså lokaliseret i et moralsk fællesskab, hvor man ved, hvor man hører til, hvem man er og hvad man står for. I princippet. Her er man passiv og lader lederne komme til. Mens man venter.

Det aktiverende overvejende jeg

Det danske samfund er ikke længere domineret af m oral, grænser og eliter. Og dermed af et stærkt overjeg. Det er domineret af valgmuligheder, grænseløst forbrug og uanede muligheder for selv at markere sig på banen. Det vigtige er bare, at man hele tiden forsøger at følge med i de mange muligheder, så man hele tiden kan komme videre med sin personlige udvikling. Det kræver en omfattende kommunikation om eksistensen af de mange muligheder.

I et samfund domineret af billeder og synsindtryk, er det vigtigt, at man lærer *at kunne begå sig*. Tilværelsens omdrejningspunkt er de mangfoldige muligheder man hele tiden kan lokalisere, enten i de umiddelbare omgivelser, i medierne, i moden eller i andre kommunikationsbaserede relationer. Muligheder man er tvunget til at forholde sig til. Enten som tilvalg eller som fravalg. Man lærer at dele verden op i forskellige scener, og at det drejer sig om at erobre dem, man gerne vil markere sig på, for på den måde at træde i profil.

Handleduelig selvstændighed, selvrealisering og evnen til

selvperformance er nogle af de centrale omdrejningspunkter i dette univers. De indgår i opdragelse, og de indgår i hverdagens selvforståelser. De er kort sagt en del af den moderne identitet. Her er det centrale, at man hele tiden har opmærksomhed i forhold til samfundet, for at afkode nye muligheder, og for aktivt selv at sammensætte en tilværelse gennem nye valg. Man er sine valg, man kommunikerer sine valg til omgivelserne gennem billeder og tegn, og man er hele tiden på vej. På vej til nye valg. Det moderne individ er kort sagt udstyret med et *aktivt overvejende jeg*, der hele tiden lokaliserer muligheder, som kan gøre stil genstand for nye erobringer, nye netværk og nye handlinger.

I samfund præget af billeder og stil, er mennesket altid på vej. Det er rundet af forestillinger om selvstændighed på de fleste områder. Og hvis man kommer til kort i en eller anden sammenhæng, så er der altid gode råd at hente. Den nødvendige viden er stort set tilgængelig døgnet rundt. Ikke mindst på nettet.

I det moderne samfund er man placeret midt i en principiel grænseløshed. Man kan hele tiden gå videre. Man kan pille ved kønnet: I dag er jeg mand, i morgen kvinde. I dag er jeg hetero, og i morgen er jeg homo. Man kan ændre den synlige alder. Man kan få børn som 60-årige. Man kan købe moderne rock som 70-årige, og man kan tage på Roskilde Festival som 80-årig. Selv om det nok bliver lidt hårdt at sove på jorden.

Drifterne er heller ikke noget problem, men en udfordring og en mulighed for noget overskridende eller selvudviklende. Faktisk er seksualiteten ikke længere lukket inde i lægevidenskaben, men smækkes direkte ind i synet hos folk, der bevæger sig rundt i det offentlige rum, eller surfer på internettet. Anal-sex og forlængede penisser er blevet det hyppige og lokkende tilbud på internettet.

Det moderne individ er dømt til nydelse uden grænser. I hvert fald i princippet. For selvfølgelig er der forskel på folk, og det er ikke alle der kan køre i Audi eller Mercedes. Men sådanne begrænsninger får ikke ret mange til at kræve lighed og politiske initiativer om omfordeling. Man dyrker i stedet drømmen om den store gevinst (Lotto), og kræver i det små, at der kommer endnu flere skattelettelser, så man selv kan komme videre. Man er blevet et apolitisk individ, der gennem synlig kommunikation af selvstændighed viser, at man er på vej videre. Et individ der hele tiden er under forandring. Her er det værste, hvis man pludselig går i stå.

Netværk og sig selv

Det er i forlængelse af denne grundlæggende identitet, det moderne individ folder sig ud. Placeret mellem netværk, hvor man agerer sammen med eller på tværs af andre. Og hvor man hele tiden vender tilbage til sig selv, for lige at se, hvordan det spinder an. Logikken fylder mere og mere hos moderne medborgere i et velfærdssamfund, men den er mest udbredt blandt de unge.

Her udgør den blandt andet et bærende element i nye politiske forestillinger, der gør det muligt at være både højreorienteret og venstreorienteret på samme tid. Den udgør også et bærende element i et aktivt kulturliv, i et dynamisk økonomisk liv og i et politisk liv, der ikke mindst følges via medierne. Individualismen er markeret. Det er rigtigt. Men der er mere i det end som så. Handlingen og aktiviteter sammen med andre er også vigtige. Og så må man håbe, at den sociale kapital der kommer herfra kan fungere som tilstrækkeligt fundament for en ungdommelig selvoptagethed. Sådan som det er tilfældet på en Roskilde Festival.

FLADSKÆRMEN – DIT BILLEDE I HVERDAGEN

Fladskærmen kan fylde væggen godt ud. Nogen steder har den karakter af et biograflærred, og rummet er indrettet som et sted, hvor man kun kan se film. Her finder man ikke bare en mega stor skærm, men også masser af højtalere. Hvad man normalt ikke har brug for, når man bare lige skal se den sene tv-avis.

Andre steder hænger fladskærmen på væggen som et stort billede. Og andre igen står den som en skulptur på et bord eller direkte på gulvet. Som en mulig inspiration. Som en mulig udfordrer. Som en mulig trøster. Som en mulig vej til fred og ro. Til meditativ afslapning. Præcis i den rolle som malerier og billeder i en stue har haft siden kronhjorten over sofaen brølede om fred her til lands.

Fladskærmen signalerer med andre ord, at man er ved at holde op med at se fjernsyn. Nu kikker man bare. Af og til. Hvilket naturligt nok får store konsekvenser for boligindretningen. Men det får også konsekvenser for den sociale organisering, for fornemmelsen af, at man er en del af den samme offentlighed, og for fornemmelsen af, at man har de samme problemer.

Fjernsynsapparatet

De første fjernsynsapparater i 1950'erne blev gemt væk. I store skabe, der fyldte godt op på den bedste væg i stuen. Skabene var lavet af teak-træ, og der var flere låger der kunne åbnes. Når det skete afslørede de en stor radiogrammofon med indbyggede højtalere i den ene side og et fjernsynsapparat i den anden.

Når fjernsynsapparaterne i begyndelsen ofte blev gemt væk skyldtes det den tvetydige tilgang, man havde til den nye teknologi. På den ene side var alle med på, at det var fantastisk, at man kunne sidde og se levende billeder i sin

egen stue. Biograferne kunne godt gå hen og lukke. På den anden side var det altså ikke noget særligt, man sendte. Og det var slet ikke lødigt. Måske bortset fra nyhedsudsendelserne, hvor en mand læste op fra den avis, man havde fået med posten om morgenen. Det kan illustreres med den konservative undervisningsminister Flemming Hvidbergs udtalelse om fjernsynet i 1950: *Jeg tror ikke det kommer til at betyde noget af varighed.*

Derfor blev fjernsynet opfattet som lidt for letbenet kultur og nyhedsformidling. Fjernt fra den almene dannelse og den accepterede kultur. Selv om alle gerne ville se det. Men i fjernsynets første tid kunne problemet altså løses ved at man spærrede apparatet inde, når det ikke blev brugt. På den måde blev de rige, der havde råd til et fjernsyn, ikke afsløret som nogen der var lidt for letløbende, når det drejer sig om kultur og oplysning. Samtidig blev skærmen også beskyttet, som fjernsynssælgeren sagde, når han skulle sætte trumf på det nye møbel.

Der går imidlertid ikke mange år, før fjernsynsapparatet bryder ud af skabet, og stiller sig hen i hjørnet som et møbel, der strukturerer de andre møblers placering i stuen. Fars stol er ligefor. Mor kravler over i sofaen, sammen med børnene. Med jævne mellemrum rejser hun sig, for der er lige noget hun skal have ordnet. En af de ting hun tager fat på er kaffe og kage. Det skal der nemlig til, når man sidder der og hygger sig foran skærmen.

Fra 1950'erne og især ind i 1960'erne begynder fjernsynet at strukturere folks hverdag. Tv-avisen signalerer overgangen fra arbejde til fritid. Fra rollen som medborger til rollen som en, der gerne vil underholdes og slappe af lidt efter en hård dag på jobbet. Nu skulle man rundt i verden og se alt det sjove og spændende. Som man så kunne drømme om selv at rejse ud og opleve. Nu skulle man grine og nu skulle man nyde overskuddet af arbejdsindsatsen.

Familien blev samlet omkring skærmen. Og ved de store begivenheder blev naboerne også lukket ind i stuen, hvor alle blev indfanget af det blå lys. Så lokalsamfundet blev også samlet rent fysisk omkring skærmen. Samtidig blev alle danskerne samlet omkring de samme begivenheder, de samme fortællinger og de samme perspektiver på verden. For man så nemlig det samme på samme tid. Og havde nok at snakke om næste dag på arbejdspladsen, med vennerne i telefonen og med familien.

Fjernsynet strukturerede kort sagt danskernes hverdagsrytme, deres uge og deres verdensbillede. Og som et passende udtryk for det indtog

fjernsynsapparatet den centrale plads i stuen. Det var et centrum, et omdrejningspunkt og et perspektiv.

Fladskærmen

Fladskærmen kommer bedst til sin ret, når den hænger på væggen som et billede. Et spændende billede, der hele tiden giver nye muligheder for at følge med og for at se på noget interessant. Fladskærmen signalerer, at fjernsynet i stigende udstrækning kan opfattes som en *illustration* eller et *billede*. Apparatet skal være større og større. Den tekniske kvalitet bedre og bedre. Samtidig med at de udsendelser og de film der ruller hen over skærmen af mange opleves som mere og mere elendige.

Fladskærmen fungerer fint blot ved at være tændt. Ikke nødvendigvis med lyd på, men bare med billedet kørende. I klare og skarpe farver. Så kan man nemlig lave en masse andet, eksempelvis høre musik eller radio, samtidig med at fjernsynet hele tiden er på som en mulighed. Skulle der ske noget, kan man altid skrue op for lyden.

I praksis har fladskærmen det bedst, hvis den kombineres med en *harddisk recorder* og en *fjernbetjening*. Det giver de optimale muligheder. Nogen gange er det et separat apparat, andre gange er den indbygget i fladskærmen. En harddisk recorder er en avanceret computer, der kan optage, lagre og formidle billede og lyd. Eksempelvis via fladskærmen. Samtidig er den koblet direkte på internettet, og kan transmittere herfra. Alt sammen styret med fjernbetjeningen.

På denne måde kan man på samme sted samle alle ens digitale familie billeder, og så vise dem frem på fladskærmen, hvis man eksempelvis lige får lyst til at se turen til Grækenland igen. Man kan opbevare alle ens cd'ere, som enten er overspillet fra det oprindelige cd-format eller købt direkte som filer via nettet. Man kan også have alle de gamle LP-plader, hvis man har haft energi til at digitalisere dem og lægge dem ind. Man kan have alle sine videofilm, som i stigende udstrækning købes direkte via nettet og lagres i den nye maskine. Man kan have alle de fjernsynsudsendelser man gerne vil se igen. Og man kan have den seneste tv-avis, som man lige kan se igennem inden man går i seng. Harddisk recorderen gør det endvidere muligt at stoppe midt i en udsendelse, og vende tilbage når man får tid igen. Med en fladskærm og en harddisk recorder bliver man herrer over mange ting her i livet.

Fra stabilt møbel til dynamisk billede

Engang var fjernsynet et stort møbel, der gav stabilitet i stuen. Med fladskærmen ændres den fysiske og sociale arkitektur fundamentalt. Brugen af fladskærmen og dens tilhørende teknologi markerer for alvor overgangen til en dynamisk boligindretning. Fladskærmen og dens harddisk recorder udgør stadig et centralt centrum i hjemmet, forstået på den måde at den rummer en masse personlige informationer. Eksempelvis alle ens personlige billeder. Teknikken gør det således nemt i forbindelse med skilsmisser, for nu kan man jo bare lige dele dem via nettet. Som fildeling. Så kan begge parter få de samme billeder. Men samtidig er truslen om sammenbrud i harddisken jo også en trussel mod familiens historie og identitet. Men det opdager man formodentlig først, når ulykken er sket.

Men samtidig signalerer fladskærmen den endelige løsrivelse fra den fast strukturerede tidsrytme, som fjernsynet oprindeligt introducerede, og som de danske fjernsynskanaler stadig opretholder i en vis udstrækning. Med den nye teknologi er alt tilgængeligt altid. Og det skal ikke bruges fra ende til anden. Det skal bruges i pluk, i klip og i noget der lige nu er spændende, inspirerende og appellerende. Og da man samtidig kan organisere eksempelvis mad og samvær løbende, kan man lave sine egne dynamiske tidsrammer og hverdagsmønstre. Hvilket er ensbetydende med en dynamisk, forhandlingsbaseret tidsrytme. Man aftaler hele tiden, hvem der er hvor, hvem der er i gang med hvad, hvem der kommer hjem hvornår og hvem der skal løse nogle af de praktiske gøremål i den anledning. Eksempelvis lave mad.

Fladskærmen signalerer ligeledes et opbrud i boligindretningen. Også her er der brug for dynamiske indretningsmuligheder. I den almindelige hverdag er fjernsynet en mulighed, som nogen gange benyttes og andre gange bare kører for sig selv. Man er også så dynamisk, at man sagtens kan udnytte fjernsynet i eksempelvis køkkenet eller i soveværelset. I forbifarten. Det betyder at de øvrige møbler hele tiden skal kunne placeres, så de opfylder et givet behov.

Nogen gange skal møblerne tage sig ordentligt ud. Som en udstilling af god smag i et hjem, hvor man har gæster der skal imponeres på den måde. De skal vidne om, at man har en god æstetisk fornemmelse for, hvad der rører sig og hvad der er kvalitet. Nogen gange skal de kunne placeres og udnyttes til nære og tætte relationer, hvor det drejer sig om at udveksle vigtige samtaler om spørgsmål af væsentlig og stor betydning. Det er især når de nære venner

kommer på besøg. Nogen gange skal de kunne placeres til hjemlig hygge. Gerne med lidt fokus på fjernsynet eller bare på hygge. Andre gange skal de kunne placeres, så man kan udnytte, at man har storskærm på væggen. Eksempelvis i forbindelse med en større begivenhed. Musikalsk eller inden for sportens verden. Endelig skal de også kunne placeres til fordybende fjernsynskikkeri. Bare for at nævne nogle af de kombinationer der er brug for.

Hvilket alt sammen vidner om den dynamiske hverdag, der skal tilrettelægges på en sådan måde, at givne forhandlingsresultater når det drejer sig om noget familiemæssigt eller om arbejdsrelaterede forhold kan omsættes til praktisk boligindretning. Hvor fjernsynet er en brik i de mange muligheder. Og hvor der er placeret andre fjernsynsapparater i andre lokaler, ikke mindst i køkkenet.

Man bliver sin egen redaktør

Den centrale sociale rolle i kølvandet på denne udvikling er rollen som *redaktør*. Man bruger alle mulighederne, og sammensætter som redaktør sit eget program. Det gælder ikke mindst for mændene, men kvinderne følger som regel med. De ældste mænd sidder jævnligt lige og ruller kanalerne igennem på fjernbetjeningen. Man har stort set aldrig nogensinde fanget noget på denne måde, man ville blive hængende på. Alligevel tager man med jævne mellemrum lige en tur på kanalerne. Om ikke andet så bare lige for at mærke, at man har del i den redaktionelle magt.

De midaldrende er langt mere dynamiske. De udnytter mulighederne i og omkring fladskærmen til at blande medierne. Til at høre musik, samtidig med at man har billeder kørende på skærmen. Enten ens egne fra sommerferien, eller en eller anden tilfældig fjernsynskanal med flotte billeder.

De yngste er reelt lige ved at forlade fladskærmen. Deres medieforbrug er nemlig langt mere dynamisk, end noget der passer til en fast placering på et bord eller en væg. De bruger medier i forbifarten. Ser video på telefonen, går på internettet på telefonen, sms'er i telefonen og – snakker i telefonen. Hører musik på i-pot'en, der kan indeholde op til 20.000 forskellige sange. Her varer altså lidt, inden man lige mangler et nyt nummer. Man bevæger sig selv rundt i landskabet, samtidig med at man benytter sig af mangfoldige mediemuligheder. De unge har et meget dynamisk medieforbrug,

og de bruger løs i forbifarten.

Resultatet er, at bevidstheden om en given *afsender* forsvinder. Engang var de repræsentanter for forskellige former for og grader af autoritet. Det svækkes mere og mere til fordel for en oplevelse af, at de er leverandører af muligheder. Hver kanal har sit eget logo i hjørnet af skærmen, men det er først og fremmest en service, så man kan lande her igen, hvis man ønsker en gentagelse af noget, man tidligere har gjort. Det er en mulighed for at få et overblik over fjernsynets geografi. Selvfølgelig er der også nyhedsudsendelser, som har større kredit end andre. Men logikken er, at man mere og mere opfatter afsenderne som leverandører af service. Det afgørende er den enkeltes egne muligheder for at redigere mediestrømmene, så de matcher de givne ønsker og behov. Man bliver som sagt sin egen redaktør.

Her er der nok at tage af. Der findes nemlig stationer der sender nyheder hele tiden. Stationer der sender sport hele tiden. Stationer der sender gamle film hele tiden. Stationer der sender musik hele tiden. Stationer der sender vejrudsigter hele tiden. Næsten. Stationer der sender tegnefilm, mere sport, flere film og flere serier. Hele tiden. Så er det bare at plukke løs og sammensætte en passende cocktail af inspirerende og flotte billeder. Med eller uden lyd.

Resultatet er logisk nok, at sammenhængene forsvinder mere og mere. Man forholder sig ikke til verden som et sammenhængende hele, udfoldet gennem uafhængige strukturer. Det kan godt være at man accepterer, at det forholder sig sådan, men man opsøger alligevel i stigende udstrækning mulighederne for selv at strukturerer billeder af en verden, som man selv redigerer. Samtidig med at man opsøger spændende billeder, udfordrende billeder, farverige billeder og hvad det nu kan være. Alt sammen noget, der har en indre udfordring. Ofte baseret på æstetiske kvaliteter. Der kan også være tale om egentlige kritiske vinkler på samfundsudviklingen. Det ændrer bare ikke ved det grundlæggende i udviklingen, nemlig at man selv er den redigerende og den forbrugende. Man laver historierne for sig selv. Ud fra sig selv og med henblik på at stimulere sig selv. Og her udgør fladskærmene og deres digitale logik en endnu bedre mulighed for variation og interaktion.

På mange måder er det den samme logik der ligger bag de mange *blogge*, som dominerer især internettet, men også dagens aviser. Her kaldes de for *analyse*. Pointen er, at man sætter sig selv i profil gennem markering af

noget spændende, noget interessant eller noget skarpt. Der er ingen krav om sammenhæng eller basal dokumentation. Der er et krav om at man laver noget, der kan skabe opmærksomhed. For uden opmærksomhed, ingen kommunikation.

En logisk konsekvens af denne udvikling vil være problemer med at føre en ordentlig samtale. Man mangler nemlig et fælles referencepunkt. En udsendelse, en begivenhed eller en sammenhæng, som man kan henvise til, som en forudsætning for at føre samtalen videre til ny erkendelse. Det kan være et problem i politik, hvor samtalen om idealer forstummer, fordi man ikke har den fælles oplevelse af eksempelvis en uretfærdighed. Det kan være et problem i hverdagen, hvor man mangler fælles referencer i forhold til omverdenen. Og det kan være et problem mange andre steder. I stedet kommer samtalen meget hurtigt til at handle om, at man har set noget spændende her eller der. Altså en udveksling af muligheder fra det ene univers til det andet. Hvad man så straks bør tjekke: *Har du set den nye video, hvor en abe falder midt på vejen foran en bil, hvor Madonna er på vej i den anden retning, og hvor en stork falder ind i haven, uden at man når at se det. Osv.*

Fladskærmen er fjernsynets sidste bastion

Den første fase i fjernsynets historie starter med forskrækkelsen. Baseret på en usikkerhed over, hvad dette apparat nu kunne føre med sig. Men da så den første forskrækkelse havde lagt sig, og fjernsynet krøb ud af skabet, præges udviklingen af et system, der blev kontrolleret af staten. Fjernsynet skulle sende lødige, kultiverende og oplysende programmer, beregnet på stimulering af befolkningens almene dannelse og vidensniveau. Her sidder publikum passivt og lapper det meste af det i sig, hjulpet på vej af kaffe og kage. Aften efter aften. Idealet hedder public service, og dette princip har siden præget mange diskussioner om fjernsynet og dets udsendelser.

I denne fase er det fjernsynet der bestemmer over individet. Det befaler hver aften familien at samle sig foran alteret, og så ellers at blive siddende.

Herefter følger en periode, hvor det i stigende udstrækning er markeds kræfterne der dominerer fjernsynets aktiviteter. Det gælder ikke bare de mere eller mindre private stationer, men også de statslige, der indfører præcis

de samme programflader og seermålingslogikker som de markedsafhængige stationer, i konkurrencens hellige navn. I denne fase skal der ikke mindst satses på underholdning og på at inddrage sit publikum. En udvikling der på mange måder afspejler individualiseringen i samfundet.

I individualiseringens kølvand dyrker fjernsynet situationer, hvor hvem som helst kan sige og gøre hvad som helst. Hvor amatørerne kan boltre sig på scenerne. Hvor man følger de menneskelige dramaer mellem almindelige mennesker via skjult kamera og i udsendelser som Big Brother, reality-shows og Robinson. Man oplever familieterapi for åben skærm, samtidig med at fjernsynet kommer med tilbud om, at man kan blive forenet med sin far, som stak af for 20 år siden, uden at han har givet lyd fra sig siden. Den enkelte kommer til at bestemme mere og mere, for et af de magtmidler man får som publikum er, at man altid kan slå over på en anden kanal. Og det er i forlængelse heraf, at fjernsynet har jagtet sit publikum med masser af løsninger på dette og hint individuelle sociale problem. Selvfølgelig kunne man ikke hjælpe alle, men man kunne skabe illusioner om, at man havde fat i den lange ende. Alt i mens publikum gyste og især græd.

Fladskærmene åbner for en ny fase i tv-forbruget. En fase, hvor den enkelte er sin egen redaktør og forbruger. Hvor man producerer fjernsyn til sig selv og sit eget behov. Lige nu befinder vi os i indgangen til denne fase, hvilket betyder at den forrige fases programmer sendes i sidste aftapning, og her skal det altså bare være helt i top. Det er her, fjernsynet for sidste gang kan befale over sit publikum. Og lige nu befaler det, at man skal udfolde sig. Fuldt og helt. Det er reality-fjernsynets højdepunkt og sidste krampetrækninger.

Men det betyder også, at programfladen er ved at skifte indhold. I virkeligheden er reality-shows på vej ud i mørket. Og dem der stadig kører bliver gearret helt op, så de virkelig bliver noget nær professionelle, hvis de skal have en mulighed. I foråret 2008 sendte man *X factor* på DR1, og det er et godt eksempel på, hvad overgangsfasen kan føre med sig. Men det er samtidig et eksempel på, hvordan tv-producenterne løber efter seerne, som hele tiden truer med at flygte længere og længere bort fra de anmassende fjernsyn.

Den station der i denne fase evner at sende en ny form for kvalitet, hvor seerne får mulighed for at fordybe sig i områder, man ikke kendte til før, vil klare sig bedre end andre. For tidens forventninger om kvalitet og fordybelse, om enkelthed og anstændighed kan godt kanaliseres i retning af fjernsynet. Men

de kan lige så godt gå i helt andre retninger, eksempelvis i teatret eller til den lille, intime koncert.

Man kan med en vis ret argumentere for, at fladskærmen er det sidste udtryk for et fjernsyn med fælles afsender og stationær kommunikation. Samtidig med at det også kan opfattes som det sidste udtryk for, at fjernsynet har sin faste plads i hjemmet. Fremover bliver det der tilbydes frembragt ved hjælp af overvågning, computerlogik, osv. Og rent teknologisk bliver det præget af store billeder i det offentlige rum og små billeder på telefonen. Hjemmets vægge bliver ikke bare dekorationer, adskillelser og billeder. De bliver også fjernsyn. Computere bliver fjernsyn. Biler bliver fyldt med fjernsyn. Osv. Men her vil der være tale om et fjernsyn, der sprænger alle rammer. Fladskærmen er godt på vej i den retning.

HVERDAGEN SOM FESTIVAL

Fest i hverdagen

Det er ikke mangel på underholdning, der præger danskernes hverdag. Medierne er fyldt med underholdende indslag, lige fra morgenstunden. Aviser har masser af underholdende stof, eksempelvis nyt om kendte mennesker. Senere fyldes radioens sendeflader ud med underholdende musik, hyggesnak og sensationer. Den bedste sendetid i fjernsynet er mellem kl. 20.00 og 21.00, og her er der hver eneste dag udsendelser, der kombinerer livsstil med underholdning. Ofte repræsenteret ved kendte mennesker og situationer, hvor man som publikum skal gætte med. Senere bliver det mere alvorligt, og så får underholdningsmaskinen endnu en omgang, hvor det spændende og det uhyggelige inddrages som elementer i det underholdende. Samtidig vælter det ind af døren med reklamer, hvor man i form og indehold dyrker det sjove og underholdende, hvilket ofte får nogen til ligefrem at skrive 'Festival' som overskrift for de mange tilbud i den følgende uge.

Når man køber ind i de store indkøbscentre, er der jævnligt særlige arrangementer, hvor kendte orkestre, kunstnere eller kendte mennesker i al almindelighed (eksempelvis Bubber) optræder på slap linie med masser af festlige indslag. Det sker samtidig med, at der kan være opstillet et mindre tivoli midt i centret, samtidig med at brandvæsnet fremviser den nyeste sprøjte og Venstres ungdom uddeler farverige balloner.

En spadseretur i en tilfældig by i Danmark afslører meget hurtigt, at her er der indtil flere festlige arrangementer i løbet af sommerhalvåret. Det starter i det håbefulde forår, og slutter ofte festligt af under regntunge paraplyer i det fugtige september. Arrangementer der sagtens kan vare en weekend, en uge eller endnu længere tid, og de bringer eksempelvis middelalderen ind midt i

byen, sejlskibe til havnen, havnefester på kajerne, 'Open air' arrangementer i den lokale park, festsuger, byfester, traktortræk, fodbold, stævner, osv., osv. Nogle af aktiviteterne er kortvarige engangsforføjelser, mens andre er evigt tilbagevendende fester, der følger en veletableret fremgangsmåde.

Penge og tankeløs balsam

Hverdagen fyldes mere og mere med fest, underholdning og ballade, præcis som på en festival. Selvfølgelig er det endnu ikke en permanent tilstand, men det er et markant indslag i det sociale rum. Det sker i medier, i indkøbscentrene og i byernes daglige rum, og man kan umiddelbart slå fast, at det i bedste fald kan være ganske underholdende.

Spørgsmålet er imidlertid, hvorfor det er kommet så vidt. Et godt bud kunne være, at der er penge i al den hurlumhej. Mange penge. Men det er næppe svar nok, og derfor er der gode grunde til at bevæge sig lidt dybere ind i den moderne identitet, der lægger ører og opmærksomhed til de mange aktiviteter. Og her er spørgsmålet, om det i virkeligheden drejer sig om et fundamentalt karaktertræk ved det moderne menneske. Som tingene er nu, bliver det sværere og sværere at tage tilværelsen alvorligt i sig selv, fordi man har svært ved at orientere sig i den, og derfor skal den pakkes ind i noget der er sjovt og underholdende. Det skal der ses nærmere på i det følgende.

Det festlige som forskel og udfordring

Fester og festival har traditionelt været forbundet med forskellige typer af ritualer. Oprindeligt var de fælles fejringer af bestemte begivenheder, hvad enten det var fødsel, høst, foråret eller en god fangst. Derfor var festen et markant afbræk på en hverdag præget af relativt hårdt arbejde og masser af gøremål. Det var en markering af arbejdets centrale betydning og af festens berusende muligheder. Hvor festen stod i modsætning til arbejdet, og var en symbolsk påmindelse om, at netop arbejdet er det centrale, men man har dog tid og energi til et afbræk, hvor man i fællesskab kan fejre noget bestemt. Fest har altså traditionelt været forbundet med markering af *en forskel*.

Der har ofte været en række bestemte elementer i sådanne fester. Eksempelvis narren, der kunne gøre grin med det hele, og på den måde

udfordre de eksisterende roller og magtforhold. Selvfølgelig var narren også med til at underholde i hårde tider, så folk fik noget andet og sjovere at tænke på end alle de daglige problemer. Han var altså en legitimerende afledningsmanøvre. Men han var også med til at udfordre magten og magthaverne.

Det samme var tilfældet med maskeraden eller karnevalet, som ofte var en del af de traditionelle fester. Ved at iklæde sig en maske, kunne man spille nye roller. Man kunne overtage magthavernes positioner, og man kunne udfordre alt og alle. Hvad man også gjorde, uden at man blev straffet for det. Spillereglerne var nemlig klare: Det blev for alvor fest, når man talte fanden og de store midt imod. I det mindste for en kortere bemærkning.

Det sjove havde med andre ord et indhold, der kredsede om *at markere en forskel*. En forskel på hverdag og fest. På oppe og nede. Og på det gode og det onde. Festivalen og festen fungerede på den måde som lynafleder, afreaktion og udfordring af magten. Udgangspunktet og rammen var hverdagen, dens mange forskellige roller og dens mere eller mindre skjulte undertrykkelsesmekanismer. Dertil kommer, at det var folk selv, der iscenesatte alle løjerne. Derfor dette sociale indhold.

Oplevelsesøkonomi

I dag organiseres fester og festivaler ikke mindst af stærke kommercielle interesser eller af bestemte institutioner, og på den måde er de blevet en central del af samfundsøkonomien. Ofte med det formål at lave reklame for et bestemt produkt, en bestemt institution eller en by. Moderne fester og festivaler i hverdagen skal altså ikke gøre en forskel. De skal *brande*. Dvs. de skal henlede opmærksomheden på givne fænomener, og give den opmærksomme et positivt indtryk.

Generelt er der udbredt enighed om, at moderne samfund som det danske i fremtiden i stigende grad skal leve af to ting: Vidensøkonomi og oplevelsesøkonomi. I vidensøkonomien drejer det sig om at opbygge vidensressourcer i form af privilegerede informationer, som man aktivt forsøger at formidle til en given pris. Det indebærer en masse snak og skriverier, som regel i processer, der hele tiden er på vej til nye afklaringer, hvilket helst skulle skabe efterspørgsel efter endnu mere viden. Og dermed endnu mere snak.

Vidensøkonomien vokser altså, når man for alvor begynder at snakke for hinanden, og det er rigtigt godt for bruttonationalproduktet. Ikke mindst når der samtidig er nogen, der betales for at lytte til den megen snak eller til for at behandle de mange informationer. Sådan som der eksempelvis er på et godt inspirationskursus.

Oplevelsesøkonomien vokser tilsvarende, når man begynder at underholde hinanden. Når man eksempelvis spiller musik for penge, og nogen betaler for at lytte til det. Når man sender udsendelser rundt i æteren, og folk betaler for det. Osv. Her har man altså lokaliseret de to centrale kompetencer, der skal sikre dansk økonomis fremtid: Det at kunne snakke og det at kunne spille guitar, hvis man skal sætte det på spidsen. Og der er lige nu gode penge i begge dele.

Glat og blank underholdning

Netop fordi økonomiske og institutionelle interesser er udgangspunktet for aktiviteterne, drejer de sig sjældent om at gøre en forskel. Nærmest tværtimod. Fester og festivaler i den moderne dagligdag markerer ikke en forskel på hverdag og fest. De går derimod ud på at gøre hverdagen til en lang fest. I hvert fald i princippet. Hvor man dyrker det behagelig og det sjove. Det glatte, det blanke og det positive.

Hverdagens mange fester og festivaler har heller ikke frække narrer eller maskeradeer, der udfordrer magthaverne og åbner for nye rollespil, hvor tingene en sjælden gang bliver vendt på hovedet. Godt nok kan man finde elementer af det i nogle af tidens tv-reklamer og satireprogrammer, men det er så undtagelsen der bekræfter reglen.

Derimod spiller *branding* som antydnet en anderledes central rolle for aktiviteterne. Udgangspunktet gør simpelthen, at de mange fester og festivaler skal være med til at øge publikums kendskab til og stimulere den positive vurdering af eksempelvis et givet medie, et givet produkt, en given institution eller en given by. Derfor bliver det glat, popularitetssøgende og markedsorienteret underholdning. Man går efter at vise det bedste af det bedste på den fedeste måde. Uden modhager, modsigelser og udfordringer.

Her står eksemplerne efterhånden i kø. Fejringen af H.C. Andersens fødselsdag i 2005 er blevet et godt eksempel på, hvor galt det kan gå, når det

lige gyldige og det populære overskygger alle ambitioner. Musikprogrammet på diverse mindre festivaler, der rummer alle de kendte og populære kunstnere, beregnet på at man kan synge med fra ende til anden. Bubbers optræden i indkøbscentre. For ikke at tale om de mange arrangementer i Horsens, der har været med til at give byen et nyt image, men det er sket i kraft af internationale kunstnere, hvor det at have været til koncerten af flere grunde overskygger selve den musikalske oplevelse.

I det traditionelle samfund var festerne organiseret *fra neden* af folk selv, og de var beregnet på at kunne gøre en forskel. På at kunne markere en forskel i tiden, i den daglige rytme og i hverdagens roller. Det var fester der skulle udfordre og give energi til at komme videre. De moderne fester og festivaler er organiseret *fra oven*, og de er beregnet på at glatte ud. På at give image og gøre et godt indtryk på dem der befinder sig for neden. Det er beregnet på at underholde og på at gøre folk glade.

Rodløse fester

I en tilværelse hvor der ikke længere fokuseres ret meget på at markere en forskel mellem hverdag og fest, går tingene ofte ud i et. Derfor overlades man i stigende grad til at hoppe på karrusellen, i en evig jagt efter endnu mere fest, indtil man har fået forstoppelse. Men indtil det sker, står kravet om mere underholdning naturligt nok i centrum, for der er ikke rigtigt andre alternativer.

I en tilværelse hvor man ikke længere markere forskel på dem der er oppe og dem der er nede, mister det politiske muligheden for at forsøge på at organisere forandringer på tingene. Det politiske reduceres til det at administrere tingene, og dermed til de tekniske kompetencer.

I en tilværelse, hvor man ikke længere udfordrer magten, overlades mere og mere til den enkelte selv, og hvis man ikke kan få noget ud af det, så har man et problem med kompetencerne, og så er det bare om at komme op på hesten igen. Eller i det mindste bør man melde sig til et nyt kompetenceudviklingskursus. Hvor der i øvrigt også er underholdning om aftenen.

Pointen er, at et samfund, der dyrker den daglige fest og festival, gør noget ved folk. Den efterlader det moderne menneske uden fornemmelse for forskelle, for muligheder og i værste fald uden fornemmelse for fællesskabers

betydning. Hvad der i den forbindelse er årsag og virkning er ikke så centralt. Vigtigere er det at konstatere, at mennesket ikke dur til bare at dyrke underholdning og fest. Så bliver det nemlig rodløst og ude af stand til at orientere sig i hverdagen.

Grænseløs nydelse

En tilværelse baseret på gnidningsløse fester og festivaler i en endeløs række kan ikke undgå andet end at åbne for en fokusering på *nydelse*. På det behagelige. På det ene højdepunkt efter det andet, uden fornemmelse for det lave, det ordinære og det almindelige. Rigtigt mange reklamer er baseret på denne figur. Jagten efter højdepunkter udglatter tilværelsens aspekter. Et af de vigtigste resultater af denne jagt på højdepunkter er rastløshed.

En tilværelse baseret på markeringen af forskel og brud giver naturligt nok masser af tålmodighed. Man ved, at man ikke kan få det bedste hver dag, og har derfor ingen problemer med at vente. Man lægger bånd på sig selv, men de er ikke snærende, for de udgør naturlige strenge på vejen hen mod højdepunktet. Mod festen, hvor man markerer forskellen på hverdag og fest.

Uden forskel og brud er man altid på jagt efter det optimale, det bedste og det mest underholdende. I denne jagt bliver man ikke bare utålmodig. Man bliver også utilfreds. Den moderne forbrugerkultur er i stigende udstrækning indbegrebet af utålmodig utilfredshed. Man hiver ned fra hylderne og kritiserer løs. Man evaluerer og evaluerer, med kritiske noter og bemærkninger om alt det, man synes skulle være anderledes. Hvorefter man får uddelt endnu et skema, som også skal udfyldes med rastløse kommentarer. Evalueringskulturen i dens skematiske form kan altså opfattes som et grundlæggende udtryk for den rastløse jagt efter det permanente højdepunkt.

Hvilket ikke kan undgå at efterlade det moderne individ med en uhørt stor grad af *selvoptagethed*. Når man ikke længere skal strukturere tilværelsen ud fra et før og et efter, men efter den permanente jagt, kan man kun mærke efter hos sig selv for at finde ud af, om det går godt eller skidt. Og man er heller ikke længere fælles om at organisere forskelle og brud, men passive forbrugere af endnu flere tilbud om underholdning, fest og ballade.

Det må være en væsentlig grund til, at mange i dag anskaffer sig fladskærme til tv-stuerne, med fuldfed lyd i surround-sound, og adgang til

læssevis af kanaler. For aldrig har det moderne fjernsyn været så ens, så forudsigeligt og så kedeligt, som det er nu. Med markante og hæderlige undtagelser, der bekræfter reglen. Man vil have endnu mere, og så kan man i det mindste selv bidrage med en endnu større skærm, skruet op på den bedste plads i stuen.

På den måde bliver fladskærmen et eksempel på den nydelseskultur, der med rastløsheden som energi breder sig mere og mere i den festlige hverdag, hvor man fokuserer på den grænseløse nydelse. Så indtil det tidspunkt, hvor man får forstoppelse af alle de mange glatte fester og festivaler i hverdagen, går det derudad i en mere og mere selvoptaget underholdningskultur. Har man i den situation problemer med at holde tempoet, kan man dyrke noget mere motion, tage en zap-zap hovedpinepille, få lykkepiller eller benytte sig af nogle af de tekniske hjælpemidler, flere og flere kaster sig over i jagten. Her mister man mere og mere fornemmelsen for sig selv og for hverdagens trivialiteter, så som manglen på kaffebønner og klisterbånd, og en kuglepen der driller, så man ikke kan skrive tingene op på indkøbssedlen.

Underholdningens politik

Når man mister fornemmelse for sig selv, mister man selvfølgelig også fornemmelsen for samfundet. Det går ud over det politiske, for traditionelt er politik netop bindeledet mellem individet og samfundet. Det er gennem politik man kan udtrykke overvejelser over muligheder og begrænsninger. At man kan udtrykke håb og perspektiver for et samfundsmæssigt engagement. Og det er på den måde man kan udtrykke forestillinger om det gode samfund, som bliver til gennem fælles overvindelse af grænser.

Pointen er, at når man ikke længere oplever grænser og folkelige markeringer af forskelle, og når det hele mere og mere bliver en stor festival, mister det politiske sin klassiske betydning. Konsekvensen er, at det politiske selv bliver en del af underholdningskulturen.

I første omgang kan man konstatere, at *underholdning bliver til politik*. Et af de områder, hvor der stadig mobiliseres bredt til politisk deltagelse, i form af invitationer til at deltage på vigtige møder og arrangementer, er når der skal vælges kanaler på bredbåndet i den lokale

antenneforening. Så bruges der masser af energi på at få folk på barrikaderne.

På medieområdet er der generelt gået storpolitik i underholdning. Kampen for kunstneriske rettigheder, forsøg på at overvinde mediernes institutionelle begrænsninger og udviklingen af nye medier og kanaler strømmer som en lind strøm ind over den politiske scene.

Bundet op på det grundlæggende mantra, at den daglige livsforms dyrkelse af flere valg og færre forpligtelser ikke mindst skal udfoldes i forbrugerismens grænseløse jagt efter endnu mere forbrug. Forudsætningerne for at komme dertil er en hidtil uhørt centralisering, når det drejer sig om rationel styring og kontrol med samfundsøkonomien, men det accepteres åbenbart også. Underholdning og forbrug er blevet til et af politikens centrale indholdselementer.

Den anden side af denne mønt er, at politik i stigende udstrækning samtidig gøres til underholdning. Med spin, smarte kandidater og snaksalige politikere overtager man mere og mere fra underholdningskulturen, med henblik på at gøre et positivt indtryk på mulige vælgere. Politikerne bliver selv en del af en festivalkultur, når de eksempelvis lancerer et politisk forslag eller kører løs i en valgkamp. Helt i overensstemmelse med et slogan, en kandidat for nogle valg siden skrev øverst på plakaten: *Det er politikken der skal ses*. Underforstået, at det er lige gyldigt med ord, argumenter og begreber. Bare man *ser* politikken.

Det kræver af og til, at man åbner døren ind til noget man kalder 'mennesket bag politikerens'. Eksempelvis når ledende politikere konkurrerer i heftige sangkonkurrencer i den bedste sendetid, eller når man betror sig i underholdende interviews.

Pointen er, at uden en samfundsmæssig forankring i et folk, der kender forskel på hverdag og fest, på oppe og nede og på godt og skidt, mister det politiske dens traditionelle betydning som nøglen til kampen for *det* gode samfund. I dette univers bliver *underholdning til politik* og *politik til underholdning*, og tilbage er kun kampen for *mit* gode liv.

Og så er det ikke engang sjovt

Når hverdagen bliver til en lang fest og festival, mister det moderne individ fornemmelsen for det fælles og for det politiske. Man dyrker i stedet den

rastløse jagt på endnu mere pirring og kriblen i maven. Hvad økonomiske og institutionelle interesser er hurtige til at udnytte. Da det moderne individ er fanget i den daglige festivals sørgmuntre fælde, og derfor er ude af stand til at se en forskel på hverdagens elementer, bliver det mere og mere endimensionalt, og dyrker evalueringernes skråsikre utilfredshed, for at vise at man har styr på tingene. Og så vil det i øvrigt bare have mere og bedre underholdning, fest og ballade.

En hverdag som en festival kan måske lyde besnærende, og perspektivet dyrkes allerede flittigt. Men en hverdag i en permanent tilstand af fest øger rastløshed på den ene side og evalueringsskulturer på den anden, i et forsøg på at få endnu mere. Men problemet er grundlæggende, at når man kun får fest, kan det godt være man bliver glad til en begyndelse. Men det at være *glad* hele tiden åbner helt automatisk for det at blive *ligeglad*. Og så er det ikke sjovt længere.

For at man som menneske kan orientere sig i sin hverdag er det nødvendigt, at der er noget der markerer en forskel. For at man som menneske kan være politisk er det nødvendigt at man kan se forskel på oppe og nede. Og for at man kan se fælles muligheder er det nødvendigt at man ikke tilskriver alt til det enkelte individ. Der er kort sagt brug for fest. Fest som en grænse og markering af en forskel. Men ikke som en benægtelse af alt det, der ikke er festligt.

MIDDELKLASSENS SELVOPTAGETHED

Viden og fremtiden

Uddannelse og viden er nøglen til fremtiden. Sådan lyder det i hvert fald jævnligt, når der skal gives et bud på fremtidens udviklingsmuligheder. I børnehaven skal de små børn stifte kendskab med systematisk indlæring. Siden skal de testes i folkeskolen, for at man kan finde ud af, hvordan de står. Som unge skal have en kompetencegivende ungdomsuddannelse, og siden skal de have en videregående uddannelse. Og dem der allerede er i gang i et erhverv skal jævnligt videreuddannes. Ofte i et perspektiv der hedder *livslang læring*. Og i alt det her spiller omgang med bøger, tal, viden og ophobet indsigt en central rolle. Det er aktiviteter, der grundlæggende hører middelklassen til. Set i det lys kan man godt slå fast, at nutidens og fremtidens økonomiske fundament hviler på middelklassens aktiviteter, normer og idealer. Hvilket blot understreger middelklassens centrale rolle. Det er reelt den, der er nøglen til det moderne samfund i dag.

Nøgler til fremtiden

Går man lidt tilbage i historien, er det andre klasser, der mente, at de havde nøglen til fremtiden i hånden. For godt hundrede år siden var der flere om buddet. På den ene side stod bønderne, der med andelsbevægelsens fællesskab og den moderne teknologi bag hestene fandt, at fremtiden var deres. For det første fordi ingen i længden kunne klare sig uden de produkter, der blev frembragt i landbruget. Det gjaldt ikke mindst folk i de moderne byer, der angiveligt blev større og større. For det andet ville det danske landbrug også være i stand til at tage konkurrencen op med landbrug i andre lande, og på den

måde sikre fremtidens økonomi. Og jo bedre man blev til at lave produkter til eksport, jo stærkere ville man selvfølgelig stå. Så for bønderne selv og for deres repræsentanter i samfundslivet, herunder det politiske parti Venstre, var der ingen tvivl: Fødevarer fra det effektive danske landbrug var nøglen til fremtiden.

Ikke længe efter blev bøndernes fremtidsvision, baseret på overskud af ressourcer og vilje, udfordret og modsagt af byens mange arbejdere. Af to grunde. For det første var arbejderne efter egen opfattelse de virkeligt produktive, når det om til stykket. Det var dem, der frembragte de maskiner, der gjorde det muligt for de danske bønder at producere med stor effektivitet og at tage konkurrencen op med andre landes bønder. Visionen var altså, at det var maskinerne, der kunne sikre den økonomiske velstand. For det andet var arbejderne af den opfattelse, at de efterhånden ville blive de fleste. De var imidlertid meget dårligt stillede, rent materielt, socialt og menneskeligt. Derfor var den grundlæggende logik, at med maskinerne som grundlag ville arbejderne være i stand til at frembringe økonomisk overskud, og dette overskud skulle fordeles til alle. På den måde ville man sikre en positiv fremtid for de fleste i samfundet. Maskiner frembragt af danske arbejderes hænder var altså nøglen til fremtiden, som 'tilhørte' arbejderne.

I dette spil om fremtiden i den første halvdel af 1900-tallet var middelklassen stort set usynlig. Som passive kontorfolk gjorde man dagens dont, med regnskaber, madpakker og gråt tøj, godt gemt af vejen bag kæmpestore skriveborde. Man skrev sirligt ned, hvor mange penge bønderne satte ind på deres konti, og hvor mange skibe, maskiner og fabrikker arbejderne frembragte. Man sørgede for orden, mens andre kæmpede om fremtiden. Her blev middelklassen bakket op af borgerskabet, der godt nok ville have økonomisk vækst, men det skulle ske inden for stabile rammer. Og så holdt man sig ellers på afstand af de andre, i byens mondæne kvarterer.

Den ironiske virkelighed

Nogle årtier senere spillede virkeligheden både bønderne og arbejderne et puds. Bønderne blev mere og mere produktive, hvilket bl.a. var ensbetydende med en markant afvandring fra landet til byerne. Jo mere de betød rent økonomisk, jo færre blev de! Også arbejderne blev mere og mere produktive, og fra 1960-erne

oversteg industriens eksportandel bøndernes. Hvilket i større og større udstrækning gjorde det muligt at bruge økonomi på sikring af velfærd til alle. Noget der ikke mindst skete gennem en massiv udbygning af velfærdsstaten fra 1960-erne. Samtidig var den økonomiske succes også ensbetydende med udviklingen af flere og flere administrative enheder i det private erhvervsliv.

Der blev med andre ord flere og flere funktionærer i det danske samfund. Bøndernes og arbejderne kamp om fremtiden og deres efterfølgende succes var altså – ironisk nok - ensbetydende med fremkomsten af en større og større middelklasse, der med årene fik mere og mere selvtillid, magt og indflydelse.

Indtil 1960-erne var middelklassens normer og kultur først og fremmest ensbetydende med, at man gik i et med tapetet. Man skulle ikke bemærkes, og man skulle ikke skille sig ud fra noget som helst. Man skulle stille og roligt passe sit arbejde, der først og fremmest bestod i at holde orden på tingene. Kulturelt og socialt gik man ind for bevaring af det bestående, og politisk støttede man især Det konservative Folkeparti.

I takt med at velfærdsstaten op gennem 1960-erne og 1970-erne blev mere og mere aktiv og udfarende, blev middelklassen suppleret med et nyt lag af offentligt ansatte, der udviklede en mere og mere selvstændig kultur. Noget der fik et ekstra spark fremad med ungdomsoprøret og ansættelsen af et stigende antal personer med en længerevarende uddannelse. Ikke mindst i en stadigt voksende undervisningssektor.

Det grundlæggende perspektiv for denne del af middelklassen var uddannelse, viden og tålmodig bearbejdning af givne problemer. Ikke mindst baseret på et solidt socialt engagement. Denne gruppes ideal var at engagere sig aktivt i alle dele af samfundslivet, og i forlængelse heraf udviklede man en græsrodskultur, hvor alle i princippet skulle være med til alt, hvis man havde lyst. Politisk startede denne del af middelklassen karrieren som venstreorienterede, hvilket har holdt sig stort set indtil nu. Ikke mindst for kvindernes vedkommende. Denne del af middelklassen er stadig den mest venstreorienterede del af befolkningen. Men dens venstreorientering er ikke længere så stabil, som den har været. Nu er et parti som Venstre og især et parti som Det radikale Venstre også interessant for nogle af dem.

Fra 1980-erne sker der noget nyt. Nu flyttes fokus i stigende grad til den private sektor, hvor middelklassen vokser og vokser, ikke mindst i kraft af,

at management-kulturens krav om omstilling, modernisering og dynamik åbner for flere og flere funktionærer og mellemledere. Samtidig er udviklingen af it-teknologi ensbetydende med, at mange får arbejdsfunktioner, der ligner middelklassens. Flere og flere bliver således mere og mere afhængige af at kunne udføre deres arbejde, siddende ved deres personlige computer. Først i en stationær og siden i bærbar udgave. Nu kan man ikke få skiftet hjul på en bil eller få en liter mælk, uden at der har været indtil flere computere involveret. Denne udvikling udfoldes ikke mindst i en periode, der generelt var domineret af *nykonservatisme*. Dette lag af middelklassen placerede sig politisk markant til højre, ikke mindst i forhold til Det konservative Folkeparti og Venstre, og det er i dag stadig den mest højreorienterede gruppe i samfundet.

Den moderne middelklasse

Den moderne middelklasse har altså rod i mindst tre forskellige lag. Den traditionelle middelklasse, med rod i det lidt støvede bureaukrati og dets krav om administration og orden. Velfærdsstatens middelklasse, der lægger vægt på viden og socialt engagement. Og endelig erhvervslivets middelklasse der vægter management, ny teknologi og omskiftelighed.

Fra 1990'erne begynder der for alvor at ske noget nyt.

Middelklassens tre lag smelter mere og mere sammen omkring fælles perspektiver og fælles kulturer. Det er der flere grunde til. Ikke mindst spiller det en stor rolle, at der i samfundet generelt og af de ledende politikere i særdeleshed fokuseres på økonomien og på økonomisk ansvarlighed. Både i det offentlige og i det private. På den måde får man en mere og mere fælles forståelse af samfundsøkonomien, hvilket bl.a. kommer til udtryk i en relativ fælles forståelse af ældrebyrder, efterlønnens muligheder og velfærdens fremtid. Her er der udbredt enighed om, at man skal passe på pengene.

Dertil kommer, at der også fokuseres mere og mere på den enkeltes økonomi. Forstået som muligheden for ekstra personligt forbrug. Her spiller individuelle løntillæg, skattesænkninger og skattetækning en central rolle. Endelig betyder det også meget, at middelklassen får en større og større grad af fællesskab, baseret på dagligt arbejde i netværk via computeren. Man kan på den måde tale om, at den stigende *computerisering* af samfundet får middelklassen til at rykke tættere og tættere sammen i en fælles tro på

teknologiens muligheder, suppleret med krav om viden og om vilje og evne til omstilling. Noget der samles i et perspektiv med en stærk fokusering på individuel kompetenceudvikling.

Samtidig får middelklassen arbejdsforhold der gør, at den bliver mere og mere ensartet. Ikke mindst takket være computeren og dens nemme adgang til håndtering af den viden, som i stigende udstrækning bliver middelklassens centrale arbejdsredskab. Den moderne middelklasse består altså af funktionærer, der varetager arbejdsopgaver i samfundet, som involverer forskellige former for mere eller mindre selvstændige arbejdsprocesser, hvor viden spiller en central rolle.

Pointen er, at selv om den moderne middelklasse består af forskellige lag med hver deres historiske og sociale baggrund, så har den mere eller mindre udfoldet nogle fælles perspektiver her i 2000-erne. Men som det altid har været tilfældet med middelklassen, er der tale om perspektiver på nutiden. Ikke for fremtiden. Der er tale om, at den gerne vil udvikle positioner til gavn for den selv. Den vil ikke stå i spidsen, tager lederskab og pege veje ud. Den vil dyrke nuet og sig selv.

Perspektiver og værdier

Den moderne middelklassens centrale værdier og positioner er ikke mindst følgende:

- *Parat til omstilling.* Den moderne middelklasse forsvare paradoksalt nok interessen i det, der er her og nu, gennem et krav om, at man skal være parat til omstilling. Her lægger den vægt på at ville og kunne udvikle sig videre. I modsætning til både bønderne og arbejderne. De stod for håndværket og for stoltheden over kvalitet i det man frembragte. De stod for det produktive, og det ville de gerne forsvare. En produktivitet, der var umiddelbar nødvendig for samfundet, og som derfor også blev gjort til et ikon, symbol og perspektiv for fremtiden. Godt nok i to meget forskellige udgaver. Den moderne middelklasse vægter ikke håndværket og det produktive. Den vægter udvikling, dynamik og omstillingsevne. Ikke mindst hjulpet på vej af ny teknologi.
- *Kompetencer.* I dette perspektiv er det dem, der er bedst til at forberede sig på fremtiden, der udråbes til at være de talentfulde. Derimod

karakteriseres folk, der kun kan det, de en gang har lært, som banale, ensporede eller ligefrem talentløse. Det gælder eksempelvis de unge, der i dag ikke rigtigt passer ind i det moderne uddannelsessystem. Det er den slags mennesker, der skal arbejdes med. Og da omstillingsevne i forhold til fremtiden er en evig proces, er det netop kompetencer til at kunne begå sig i dynamiske og omskiftelige sammenhænge, det centrale indhold i de læringsprocesser, middelklassen vægter højt. Man skal ikke lære noget bestemt. Man skal lære at lære. Og det kan man netop kun lære af middelklassen. Her og nu.

- *Selvudvikling.* Perspektivet for denne dynamik er selvudvikling. Man er hele tiden på vej. Forudsætningen for at man kan finde en brugbar vej er, at man har tilstrækkelig viden, og tilstrækkelig mange kompetencer. At man med andre ord har udviklet et kompetent jeg, der hele tiden ser mulighederne i det nye. Når man har udviklet sig på denne måde, er der grunde til at forvente en eller anden form for gevinst. Løntillæg, privilegier eller nye udfordringer.
- *Management frem for lederskab.* Perspektivet på selvudviklende kompetencestrategier er ensbetydende med, at den moderne middelklasse trives i kreative sammenhænge. Ikke nødvendigvis som ledere, men også gerne som mellemledere eller autonome medarbejdere i dynamiske netværk. Når man indtager pladsen som ledere, benytter man sig ofte af management frem for synlig ledelse. Når der er noget, man gerne vil gøre noget ved, indkalder man managementkonsulenter, der udsender signaler om problemer. Og når det er sket, forsvinder de igen. Men det at de har været der, er nok til at man så gør et eller andet. Usynlig ledelse *by luck* kan man kalde det.
- *Individualisme.* Der er tale om en meget stærk form for individualisme. En individualisme hvor det centrale er at opnå gevinster her og nu, og hvor det også er vigtigt at kunne træde i profil, i forhold til andre.
- *Kommunikation som dannelse.* For individualister er det vigtigt at fortælle omverdenen, at man hele tiden er parate. At man hele tiden er et skridt foran. Derfor er det vigtigt, at man kan kommunikere. Derfor er kommunikation blevet middelklassens moderne dannelsesideal. Hvis man virkelig skal sætte trumf på i forhold til andre, er det godt at kunne introducere på følgende måde: *Kendt fra fjernsynet.....*

- *Forbrug.* Det moderne forbrug er væsentligste målestok for succes. Og det er nøglen til at kunne demonstrere selvstændighed i forhold til omgivelserne. Er man først på moden er man meget selvstændig, grænsende til det lidt mærkelige. Er man hurtigt med på vognen, er man smart og individuel. Er man først med, når tingene bliver masseproduceret, er man uselvstændig og en efteraber. Og er man først med, når tingene kommer på tilbud i Føtex, er man håbløs. Derfor er det individuelle forbrug en stærk markør for den moderne middelklasse.
- *Håbet om mere tid.* Træerne vokser imidlertid ikke ind i himlen. Når man skal dyrke nuet, er den vigtigste ressource trods alt *tid*. Tid til nuet. Og det er en alvorlig mangelvare i dag, ikke mindst for den moderne middelklasse. Middelklassens jagt efter en mulig fremtid og evne til hele tiden at fange fremtiden undergraver reelt muligheden for at opsamle tilstrækkelig med tid til at forfølge nuet. Det bliver kun til et håb om mere tid. Ofte et romantisk håb om gamle dage, om køer og rigtig mælk og om beskidte arbejdere og fløjten fra værftet.

I dag dominerer den moderne middelklassens værdier samfundet. Ikke mindst når det drejer sig om økonomisk tænkning, om kulturelle aktiviteter, om sociale aktiviteter og om normer for *det gode*. Det skyldes ikke mindst, at den moderne middelklasse er blevet den største klasse, og at den indtager en meget central position i samfundet.

Den repræsenterer nemlig den viden og de kompetencer i samfundet, der benyttes til at vurdere givne samfundsmæssige aktiviteter med. Det er derfor, at eksempelvis viden, uddannelse og læringsprocesser står meget centralt som bud på, hvordan man kan komme videre. Uanset hvad problemet er. Samtidig er man også, ikke mindst i kraft af den positive vægtning af forbruget, åbne overfor eksempelvis kulturens og oplevelsers centrale betydning for institutioner og økonomien. Når der skal gøres noget her, satser den moderne middelklasse eksempelvis på *branding og events*, og så håber man på, at det kan føre til ny udvikling.

Middelklassen er altså ikke bare den største gruppe i samfundet. Den har som centralt placerede symbolanalytikere opnået en position, der gør det muligt for den med jævne mellemrum at sætte dagsordenen for samfundet. En dagsorden der ofte indskriver sig i den moderne middelklassens eget værdiunivers. Denne position har den især opnået, fordi de andre klasser har

banet vejen for den. Ikke fordi den selv har kæmpet for det. På den baggrund er der ikke noget at sige til, at man kalder sig selv for *den kreative klasse*!

Kampen om middelklassen

Middelklassen holder af nuet, hvor det handler om at være omstillingsparat. Den har normer og værdier, men ingen perspektiver for samfundsudviklingen. Den vil gerne være med, men den vil ikke gå i spidsen. Den vil gerne indgå i netværk med de vigtigste, men den vil ikke påtage sig rollen som leder. Og så er den blevet den største gruppe i samfundet. Derfor er der kamp om middelklassens opmærksomhed og støtte. Både på det økonomiske og det politiske plan.

Markedsføring, branding og image er nogle af de elementer der sættes på, når middelklassens økonomiske opmærksomhed skal indfanges. Det er højtråbende udsagn, hvor det som regel er middelklassens egne værdier, der vises frem. Reklamer har eksempelvis som regel repræsentanter for middelklassen som de centrale aktører. Optræder der andre, eksempelvis fra arbejderklassen eller marginaliserede, så gøres der som regel grin med netop disse grupper.

Det er der sådan set ikke noget overraskende i, da det er middelklassen selv, der står for de kreative indslag i markedsføringen. Dertil kommer, at det er dens forbrugerisme, der skal udgøre 'lokomotivet' i den økonomiske vækst i samfundet. Og det er dens mulighed for at demonstrere selvstændighed. Derfor arbejdes der meget med segmentering. Middelklassen er godt nok en enhed, men den består af personer, der har tillagt sig meget forskellige vaner, i et forsøg på at demonstrere selvstændighed i hverdagen. Denne forskellighed vil man meget gerne stimulere. Hvilket bare øger behovet for endnu flere symbolanalytikere, der kan udarbejde strategier for at indfange middelklassens opmærksomhed.

Også politisk er middelklassen meget spændende. Uden massiv støtte fra middelklassen, kan man ikke opnå den politiske magt i Danmark. Derfor er konkurrencen om denne gruppe utroligt hård. Venstre har ved hjælp af individualistiske markeringer, kombineret med kollektiv ansvarlighed overfor velfærd, opnået en solid opbakning her. Venstres strategi har altså været at sige til middelklassen, at man kunne optimere det individuelle spillerum,

uden at man risikerede noget, når det drejer sig om velfærd. Venstre har altså lovet mulighed for markering af selvstændighed, kombineret med en bevarelse af samfundsmæssig status quo. Og det har middelklassen taget til sig.

Nu er der imidlertid en ret stor del af middelklassen, der i kraft af deres ansættelse inden for det offentlige, også går meget op i social ansvarlighed og udvikling af individuelle kompetencer. Hvilket Socialdemokraterne er meget opmærksomme på. Det er herfra, partiets fremtidige styrke skal mobiliseres. Men man har endnu ikke helt været i stand til at kombinere det individuelle med det sociale. Derfor har Venstre fortsat et relativt godt tag i denne gruppe også. I konkurrence med partier som SF og Det radikale Venstre. Partier der på udvalgte områder udviser en kontant profil, til glæde for de dele af middelklassen, der gerne vil demonstrere individuelt engagement.

De politiske partier løber imidlertid ind i nogle grundlæggende problemer, når de satser så ensidigt på middelklassens støtte. Det hænger sammen med, at middelklassen først og fremmest er orienteret efter muligheder her og nu. Det betyder nemlig, at så må de politiske partier også sætte fokus på nuet, og ikke på fremtiden, sådan som politiske partier traditionelt ellers har gjort det. Det kan gøre det vanskeligt at skelne det ene parti fra det andet. Hvilket åbner for massiv brug af markedsføring og spin - som så igen giver arbejde til middelklassen. Men middelklassen lever ikke bare af at producere markedsføring og spin. Den lever også af at uddanne folk til at gennemskue disse fænomener. Hvilket gør det meget vanskeligt at agere som et politisk parti i dag.

Fremtidens middelklasse

Når middelklassen er fokuseret på de aktuelle muligheder, er det vanskeligt at forestille sig, at den vil åbne for nye perspektiver og sider af samfundet. Noget der imidlertid kan ske er, at man internt i middelklassen begynder at fortolke nutidens muligheder forskelligt. At der opstår en markant polarisering i denne gruppe. Hvor man på den ene side finder de dele, der fastholder blikket på de nuværende muligheder. Bare i et endnu mere opskruet tempo, hvor det selvoptagne og behovet for nydelse bliver endnu stærkere end det er i dag. Her

vil *hedonismen* altså være det centrale i en produktiv oplevelsesøkonomi.

Hvis sådanne fænomener får lov til at udfolde sig endnu mere, kan det næsten ikke undgås, at der opstår en modreaktion, i form af afholdenhed, ydmyghed og et andet syn på økonomien, hvor man vægter nytten. Med en stærk vægtning af ansvarlighed. Og så kan der opstå en markant polarisering i samfundet. Måske er det middelklassens næste bidrag til det danske samfund.

SKOLE-TV I RÅ MÆNGDER

I løbet af en uge sendes der en hel del skole-TV på danske fjernsynskanaler. Det vil sige udsendelser, hvor danskerne kan lære nogle af de grundlæggende ting nærmere at kende, ligesom de også kan lære, hvordan man skal begå sig i en moderne og globaliseret verden. Disse mange udsendelser ligger som regel i den bedste sendetid.

Nu kalder man dem ikke for *skole-TV*. Det ville lyde for meget af noget skolemesteragtigt og for meget af eksperter. Og det gør sig ikke rigtigt i et samfund, hvor man på det politiske niveau gør meget for at undgå for mange smagsdommere. Man kalder i stedet udsendelserne for *livsstilsudsendelser* og *reality TV*. Og så lapper folk tingene i sig.

Livsstil og reality

Der er tale om udsendelser, der er fyldt med flotte farver, pæne værter og aktører, smarte scener og optrin, farverige dekorationer og hvad moderne fjernsyn nu ellers kan diske op med. Anslaget er underholdende. Her er tale om udsendelser, som skal sendes til folk efter endt arbejdsdag og efter at man har orienteret sig i dagens nyheder. Der skal kort sagt slappes af, og så kan man lige så godt lære noget.

Især *livsstilsudsendelser* er gode til at introducere den æstetik og de modetendenser der fungerer lige netop nu. Her er der mulighed for at se avancerede snit og møbler. For at lære om boligindretning. For at finde ud af, hvad rengøring går ud på. For at se farver og mønstre i forskellige kombinationer, som signalerer, at her har man en person, der er på forkant med udviklingen.

Men nu er livet jo ikke bare æstetik og mode. Bag ved det hele kan man somme tider finde moralske spørgsmål og udfordringer, og dem kan man så passende stifte kendskab til gennem *reality TV*. Her bringes personer i situationer, hvor man en forsøger at blive et bedre menneske. Det kan være en kraftig mand, der forsøger at tabe sig, eller det kan være en klog pige, der forsøger at nå frem til millionen. Det kan også være udsendelser, der er iscenesat på en sådan måde, at deltagerne bringes ud i positioner, hvor man begynder at opføre sig som dårlige kammerater eller svigefulde venner, fordi man ønsker at vinde den store gevinst. Den dårlige adfærd er altså en logisk konsekvens af selve spillet i udsendelserne. Og det er i kølvandet af denne form for svigt, at de moralske spørgsmål kan trænge sig på.

Målrettet og moderne

Der er imidlertid tale om en moralsk oprustning, der ikke skal få alt for store konsekvenser. Når det drejer sig om æstetikken, så er det meningen, at man skal lære at tage tingene til sig, så man bedre kan begå sig i hverdagen. Men når det drejer sig om de moralske anliggender, så skal man først og fremmest indse, at man i den moderne tilværelse klarer sig bedst, når man opfører sig som et selvoptaget og snæversynet menneske, der går efter klare mål, uden alt for mange skrupler i forhold til andre.

Det er kort sagt det, man kan lære af de moderne skole-TV udsendelser: På den ene side kan man lære, hvordan man rent æstetiske og modemæssigt kan komme til at tage sig rigtigt godt ud, og på den anden side kan man blive bekræftet i den holdning, at man bare skal forfølge egne mål, uden at tænke nærmere over andre. Sådan er livet jo, og på den måde fungerer moderne skole-TV som en legitimering af en selvoptaget og snæversynet moral, der tilsyneladende breder sig mere og mere i det moderne samfund.

Det gode råd

Når man beskæftiger sig med livsstilsudsendelser og reality TV er et af de meget påtrængende spørgsmål, hvad det egentlig er der gør, at mange mennesker har lyst til at deltage i dem, og hvorfor der også er rigtigt mange, der har lyst til at se dem. Igen og igen. Det kan der være gode grunde til. En af dem

er, at man her har at gøre med *udveksling af gode råd og anbefalinger*. En forholdsvis banal hverdagsagtig aktivitet.

Det kan dreje sig om gode råd i forbindelse med husholdning, boligindretning og mode. Gode råd om rengøring, slankekur og fødsler. Om reparationer, haver og mad. Om opdragelse, hunde og ferie. Om skiløb, sommervejre og golf. Om hvordan man klarer sig på en øde ø eller i en storby. Om hvordan man opfører sig i forhold til andre. Og om alt muligt andet.

Der er grundlæggende tale om gode råd om, hvordan man klarer sig i hverdagen. Råd som tidligere blev givet videre fra mor til datter og fra far til søn. Fra nabo til nabo. Og fra ven til kollega. Altså råd som blev udvekslet i de nære sociale netværk, som man var en del af. Men disse netværk findes ikke længere, fordi moderne mennesker lever livet i familien og på arbejdet, samtidig med at de bruger masser af tid på kommunikation. Både som forbrugere og som aktive. Ofte frem og tilbage mellem to poler. Det betyder i praksis, at man med sin adfærd er med til at svække eller ligefrem at undergrave de sociale netværk, som traditionelt har spillet en stor rolle i nærmiljøet. Et nærmiljø der eksempelvis var meget vigtigt for den daglige erfaringsudveksling.

Derfor er der et stort behov for at få formidlet de gode råd på en anden måde, og her fungerer livsstilsprogrammer og reality TV tilsyneladende ret godt. Man dækker i hvert fald et oplægt behov. I medierne omsættes disse råd imidlertid til elementer i en underholdende kontekst, og det kan meget nemt betyde, at rådene kun udveksles på skråmt. Man får ikke et reelt og sanseligt forhold til tingene. Både fordi man ikke kan spørge ind til de gode råd, og fordi man ikke får 'fingrene ned i skidt'. Man bliver altså ikke involveret eller lærer noget i praksis. Men det ligner det rigtige liv, for det er nu engang sådan noget, man skal vide, når man skal begå sig.

Og derfor er det også nyttig viden, når man skal udpege dem, der ikke er i stand til at begå sig. Dem der har beskidte køkkener og uordentlige børn. Dem der har indrettet sig uden smag og med standardvarer. Dem der ikke er helt så god som os andre, der følger ordentligt med.

Selskabelighed og venskaber

Udsendelsernes succes blandt både medvirkende og seere hænger også sammen

med, at de er utroligt selskabelige. Mange af deltagerne fungerer som venner eller bekendte. Som nogen man får en ret åben og direkte adgang til. Ikke mindst fordi de med jævne mellemrum tilsyneladende krænger noget af deres inderste ud for åben skærm. Hvilket logisk nok betyder, at når man møder de pågældende personer på gaden i en tilfældig sammenhæng, så hilser man på dem, og ved en masse om dem. Da de som regel er flinke folk, hilser de oven i købet igen.

Udsendelserne udfylder altså i stor udstrækning rummet for den nære selskabelighed, hvor det er de 'rigtige og nære' følelser, der kommer frem til overfladen. Selv om det hele er instrueret og konstrueret er pointen, at man i løbet af udsendelsen skal frem til det tidspunkt, hvor følelserne pibler frem. Hvor man ikke længere kan holde masken, og hvor man åbner for 'det virkelige jeg'. Noget der ikke mindst sker i de mange reality serier.

Her konstruerer man scenerne og forløbene i udsendelserne på en sådan måde, at had og kærlighed vil opstå. Sådan at ondt og godt vil konfronteres. Og sådan at helte og skurke vil tage røven på hinanden. Hvilket tilsyneladende passer til de forestillinger, mange i stigende grad har om tilværelsen i al almindelighed. I disse udsendelser struktureres tingene imidlertid bevidst med henblik på at åbne for deltagernes følelser og 'sande jeg'. Hvilket styrker fornemmelsen af personlige relationer, og dermed udsendelsernes evne til at fungere som et selskabeligt input i hverdagen. Det er her man pludselig befinder sig i situationer, hvor man håber det ene og frygter det andet. Ja, i sådanne situationer er der mange der ligefrem snakker med deres TV.

Dertil kommer en anden side af selskabeligheden, nemlig den der udfoldes foran skærmen. Her sidder man ofte tavse ved siden af hinanden, med øjnene rettet i samme retning, og hvor man i kraft af nærværet opnår en fornemmelse af at være sammen. Sammen om gode råd i hverdagen, det store drama og de store følelser. Men man er sammen med hinanden og de andre på sidelinien. Det virkelige dramatiske liv lever vi i os selv.

Hvis der er tale om en stabil og langvarig relation mellem aktører og publikum kan der antagelig ligefrem opstå en fornemmelse af, at relationen har karakter af et venskab. I det moderne samfund opfattes venskab som noget, der har med personlig bekræftelse af gøre. Her er en god ven en, der har lyst til at blive ved med at lytte på det man siger, og som har lyst til at hjælpe med at

forstå de problemer, man tumler med. Endelig er en god ven en, der er der, når man har brug for bekræftelse.

Hvis ikke man kan finde sådanne venner i hverdagen, så må man jo sige, at de byder sig til på skærmen. Her er der godt nok tale om venskaber over lang afstand og pr. vikar, for man lytter jo kun til de andre på skærmen. Men bare de har fat på de vigtige problemer, så er man jo som seer i stand til at leve sig ind i tingene. Man opbygger et privat venskab pr. vikar, sammen med resten af befolkningen. Men det opleves nogen gange som et privat forhold, og det er det centrale.

Terapi

Med til billedet af udsendelsernes succes og gennemslagskraft hører imidlertid endnu et element, nemlig deres evne til at fungere som *terapi*. Ikke bare for de medvirkende, der ikke har noget imod at krænge hvad som helst ud, når de konfronteres med eller placeres i det ene uhyrlige optrin efter det andet. Sådan fungerer de også for publikum, der gennem konfrontationerne og dramaerne udlever nogle af de samme følelser. Selvfølgelig ikke i samme omfang, men man er med på vognen.

Terapi giver selvindsigt og renselse. I livsstilsudsendelserne og reality TV får man den godt nok ved hjælp af stand in. Det er aktørerne i udsendelserne, der gennemlever de virkelige dramaer, men det gøres på en så underholdende, overbevisende og dramatisk måde, at man ikke kan undgå i en eller anden grad at blive grebet af de samme følelser. Sådan som det også er tilfældet, når man ser en fodboldkamp på TV: Selv om man sidder alene, så gribes man selvfølgelig af både håb og frygt.

Da iscenesættelsen og dramaturgien i udsendelserne går ud på at bygge op til et klimaks, hvor de fundamentale spørgsmål bliver gennemspillet, opnår man som tilskuer nogenlunde den samme fornemmelse af selvindsigt og renselse som deltagerne. Ikke mindst når det drejer sig om accepten af, at vi alle opfører os som selvoptagne og målrettede individer. Hvor man sidder tilbage med en oplevelse af, at når nu det er sådan, så kan man lige så godt komme med sit eget bidrag til kampen for personlig tilfredsstillelse.

Det guddommelige

Selv om dette element af terapi uden tvivl kan få mange deltagere til at gå meget langt, og selv om det også kan medvirke til at gøre et stort publikum interesseret i udsendelserne, så er der faktisk endnu en dimension, som formodentlig spiller en meget central rolle for deltageren. Det er en nærmest *guddommelig dimension*.

TV-udsendelser laves altid på en sådan måde, at publikum opfattes som en ukendt faktor. Man optræder for nogen man ikke kender, og hvis betydning man ikke kan overskue. Præcis som man nogen gange har det med *Gud*. Han er alt, kan alt, er umulig at forudse og derfor er han i stand til at tvinge sandheden ud af os. Også selv om Gud ikke er der. Dette samspil mellem den optrædende og det ukendte / det guddommelige er fundamentet for mange af disse udsendelsers succes. Man kan vel nærmest opfatte det som guddommelig terapi, hvor publikums mulige reaktioner kan opfattes som mulige åbenbaringer.

Men der er mere på spil. For pointen kan nemlig være den, at når man endelig henvender sig til sin gud – det ukendte publikum – så er det for at få frelse eller nåde. Og så bliver man nødt til at krænge det hele ud. Her nytter det ikke at holde igen. Hvilket yderligere kan få publikum til at flokkes omkring skærmen, og spille med efter bedste evne.

Så hvis der er noget om, at mennesket har brug for at kunne forlige sig med det ukendte og dermed med det guddommelige, så ligger der reelt yderligere en vigtig grund til, at der fortsat er mange, der gerne vil deltage i livsstilsudsendelser og reality TV.

Skole-TV

Skole-TV i form af livsstilsprogrammer og reality TV er kommet for at blive. Det er der ingen tvivl om. Det er en mulighed for at opnå indsigt i æstetik, mode og passende adfærd i samfundet. Samtidig får man muligheder for at blive pirret af følelser, selskabelighed, venskaber, terapeutisk selvindsigt og måske også det guddommelige. Hvilket alt sammen afspejler en manglende samfundsmæssig imødekommelse og opfyldelse af nogle grundlæggende behov i det moderne samfund. En mangel der grundlæggende hænger sammen med, at de sociale netværk i nærmiljøet, der tidligere var nøglen til imødekommelse og opfyldelse af disse behov, i stigende grad svækkes eller ligefrem forsvinder.

TEKSTERNE

Teksterne i denne arbejdstekst stammer for hovedpartens vedkommende fra tidsskriftet *TID & tendenser*, der udgives af PEJ-gruppen i Herning. De er samlet med henblik på at støtte undervisningen i sociologi i foråret 2009. Emnet er nye identiteter mellem subjektivitet og medialisering. Hvis andre finder teksterne interessante, kan det kun glæde.

Johannes Andersen

Januar 2009